МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет економіки та управління

Кафедра національної економіки та публічного управління

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Цифрове врядування

Галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «**Розвиток цифрового суспільства в Україні та світі»**

Здобувача Костенко Марії Миколаївни

Науковий керівник: доктор наук з державного управління, доцент
Запорожець Тетяна Володимирівна

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри:
доктор наук з державного управління, доцент,
Карпенко О.В.

_____

Київ 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет економіки та управління

Кафедра національної економіки та публічного управління

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Цифрове врядування

Галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування

Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування

ПОГОДЖЕНО
Керівник проєктної групи
(гарант)освітньо-професійної /
освітньо-наукової програми

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ 20___р.

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ 20___р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу Костенко Марії Миколаївні

денної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної магістерської роботи

***на тему* «Розвиток цифрового суспільства в Україні та світі»**

Тему затверджено наказом ректора Університету від «25» жовтня 2022р №1854-ст

Кваліфікаційна магістерська робота виконується на матеріалах нормативно-правових актів з питань цифровізації, фундаментальних положень з теорії державного управління, наукових праць українських і зарубіжних учених за темою дослідження.

План кваліфікаційної магістерської роботи

Розділ 1	Історико-теоретичні засади розвитку цифрового суспільства в Україні та світі
Розділ 2	Зарубіжний досвід розвитку цифрового суспільства
Розділ 3	Перспективні напрями удосконалення розвитку цифрового суспільства в Україні
Об'єкт дослідження:	цифрове суспільство
Предмет дослідження:	розвиток цифрового суспільства в Україні та світі
Мета кваліфікаційної магістерської роботи:	аналіз теоретичних засад розвитку цифрового суспільства в Україні та світі та вироблення конкретних пропозицій щодо його удосконалення у вітчизняних державотворчих процесах

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1 охарактеризувати понятійно-категорійний апарат дослідження проблем розвитку цифрового суспільства; висвітлити стан наукових розробок проблем розвитку цифрового суспільства;

У розділі 2 визначити законодавче підґрунтя розвитку цифрового суспільства у розвинутих державах світу; дослідити особливості цифрових трансформацій у розвинутих країнах Європи;

У розділі 3 сформулювати ключові пріоритети розвитку цифрового суспільства в Україні з урахуванням цифрових досягнень розвинутих держав світу.

Завдання підготував науковий керівник _____ _____

(підпис) *(ініціали, прізвище)*

«____»_____2022р.

Завдання одержав здобувач

_____ _____

(підпис) *(ініціали, прізвище)*

«____» _____2022р.

Реферат

Кваліфікаційна магістерська робота містить 70 сторінок, 2 таблиці, 9 рисунків, список використаних джерел із 186 найменувань, 1 додаток на 7 сторінках.

«Розвиток цифрового суспільства в Україні та світі»

Об'єктом дослідження є цифрове суспільство.

Предметом дослідження є розвиток цифрового суспільства в Україні та світі.

Мета дослідження - аналіз теоретичних засад розвитку цифрового суспільства в Україні та світі та вироблення конкретних пропозицій щодо його удосконалення у вітчизняних державотворчих процесах.

Для досягнення вказаної мети поставлені та вирішені наступні дослідницькі *завдання*:

– охарактеризувати понятійно-категорійний апарат дослідження проблем розвитку цифрового суспільства;
– висвітлити стан наукових розробок проблем розвитку цифрового суспільства;
– визначити законодавче підґрунтя розвитку цифрового суспільства у розвинутих державах світу;
– дослідити особливості цифрових трансформацій у розвинутих країнах Європи;
– сформулювати ключові пріоритети розвитку цифрового суспільства в Україні з урахуванням цифрових досягнень розвинутих держав світу.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Під час дослідження автором було систематизовано різноманітні підходи до трактування категорій «цифрове суспільство», «розвиток цифрового суспільства в Україні та світі», проаналізовано розвиток вказаного суспільства, який засвідчує, що в обрана методологія правильна, мету було реалізовано, завдання роботи вирішено.

Практичне значення дослідження. Основні результати цього дослідження можуть використовуватись як теоретична основа для прийняття державно-управлінських рішень з питань цифрового розвитку та цифровізації усіх сфер життєдіяльності суспільства. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані рекомендації щодо шляхів удосконалення вітчизняного законодавства на шляху цифровізації спрямовані на покращення державних регулятивних процесів у вітчизняному державотворенні.

Рік виконання кваліфікаційної магістерської роботи – 2022.
Рік захисту роботи – 2022.

Ключові слова: інформація, цифрове суспільство, діджиталізація, цифровізація, Інтернет, кібербезпека, електронні документи

В і д г у к
про кваліфікаційну магістерську роботу
здобувача факультету економіки та управління
освітньо-професійної програми
«Цифрове врядування»

Костенко Марії Миколаївни

на тему **«Розвиток цифрового суспільства в Україні та світі»**

1. Актуальність теми обумовлена тим, що світове господарство та розподіл економічних та, як наслідок, політичних сил у світі, зазнає значних змін і створює новий порядок денний глобалізаційних процесів, що супроводжується як новими перспективами, як-то: штучний інтелект, доповнена реальність, цифрові платформи, хмарні технології та технології блокчейн, так і викликами, що стосуються, зокрема, необхідності захисту персональних даних, загроз національної безпеки, інформаційних війн та можливості втрати контролю людини за процесами внаслідок роботизації та розвитку штучного інтелекту.

2. Позитивні риси кваліфікаційної магістерської роботи: з огляду на доцільне та результативне використання адекватно дібраної методології та сучасних підходів теоретичного наукового дослідження, достовірність положень, висновків і рекомендацій, представлених в роботі, не викликає сумнівів. Одержані наукові результати належно обґрунтовані у відповідних розділах магістерського дослідження.

3. Наявність самостійних розробок автора. Автором роботи систематизовано різноманітні підходи до трактування категорій «цифрове суспільство», «розвиток цифрового суспільства в Україні та світі», проаналізовано розвиток вказаного суспільства, який засвідчує, що в обрана методологія правильна, мету було реалізовано, завдання роботи вирішено.

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій: матеріали магістерської роботи можуть бути використані під час проведення занять для студентів університету, спецкурсів з питань цифрового розвитку та

цифровізації усіх сфер життєдіяльності суспільства. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані рекомендації щодо шляхів удосконалення вітчизняного законодавства на шляху цифровізації спрямовані на покращення державних регулятивних процесів у вітчизняному державотворенні.

5. Наявність недоліків: робота виграла б у разі надання конкретних пропозицій щодо розроблення проектів нормативно-правових актів за темою дослідження. Разом з тим, зазначене не знижує загальної високої оцінки наукової цінності дослідження.

6. Загальна оцінка кваліфікаційної магістерської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: робота є закінченим науковим дослідженням, відповідає вимогам галузевого стандарту вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», може бути допущена до захисту перед екзаменаційною комісією і заслуговує оцінку 92 бали.

Науковий керівник:
доктор наук з державного управління, доцент Запорожець Т.В.

“_____”_____20___р.

Рецензія
на кваліфікаційну магістерську роботу здобувача вищої освіти

Костенко Марії Миколаївни

на тему **«Розвиток цифрового суспільства в Україні та світі»**

Актуальність теми кваліфікаційної магістерської роботи і доцільність її розроблення обумовлена насамперед недостатністю науково-теоретичного обґрунтування теоретичних засад розвитку цифрового суспільства в Україні та світі та вироблення конкретних пропозицій щодо його удосконалення у вітчизняних державотворчих процесах. На сьогоднішній день проблеми, які виникають у межах побудови розвитку цифрового суспільства в Україні та світі, пов'язуються насамперед із нагальною потребою у забезпеченні безпеки комунікативних мереж, збереження інформаційних баз, інтероперабельності систем, які забезпечують їх роботу.

Вказане свідчить про актуальність і важливість дослідження проблеми розвитку цифрового суспільства в Україні та світі, зокрема, щодо удосконалення регулювання функціонування цифрового суспільства, адаптації позитивного досвіду розвитку цифрового суспільства в державах Європи для України, формулювання напрямів, спрямованих на подальшу адаптацію в Україні кращих зарубіжних практик розвитку цифрового суспільства.

Якість проведеного дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в роботі базуються на опрацюванні широкого кола наукових джерел, зокрема праць українських та зарубіжних авторів, які спеціалізуються на дотичній проблематиці, що дозволяє зробити висновок про обґрунтованість результатів дослідження.

Позитивні риси кваліфікаційної магістерської роботи. Одержані наукові результати належно обґрунтовані у відповідних розділах магістерського дослідження. Кваліфікаційна магістерська робота є оригінальним, цілісним, комплексним, завершеним науковим дослідженням

на актуальну тему, що містить обґрунтовані теоретичні висновки, і відповідає встановленим вимогам.

Зауваження. Робота виграла б у разі надання конкретних пропозицій щодо напрямів розвитку цифрового суспільства, наприклад, у галузях освіти, охорони здоров'я, інших сфер тощо. Разом з тим, зазначена дискусійна пропозиція до кваліфікаційної магістерської роботи, не знижує загальної високої оцінки наукової цінності дослідження.

Практична значимість висновків і рекомендацій. Матеріали магістерської роботи, основні положення та висновки можуть використовуватись як теоретична основа для прийняття державно-управлінських рішень з питань цифрового розвитку. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані рекомендації спрямовані на покращення державних регулятивних процесів задля повсюдної цифровізації усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Місце роботи та посада рецензента
Науковий ступінь, учене звання (*за наявності*) _____

(підпис, ПІБ)

Підпис засвідчую:

_____

Місце печатки організації, де працює рецензент

ЗМІСТ

ВСТУП..... 9

РОЗДІЛ 1 ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ..... 13

1.1 Понятійно-категорійний апарат дослідження проблем розвитку цифрового суспільства: аналіз суміжних термінів..... 13

1.2 Генеза становлення та розвитку цифрового суспільства в Україні та світі 20

1.3 Стан наукових розробок проблем розвитку цифрового суспільства..... 25

РОЗДІЛ 2 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА..... 32

2.1 Законодавче підґрунтя розвитку цифрового суспільства у розвинутих державах світу 32

2.2 Особливості цифрових трансформацій у Федеративній Республіці Німеччина..... 43

2.3 Розвиток цифрового простору у Французькій Республіці..... 46

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ..... 51

3.1 Чинники, що дестабілізують розвиток цифрового суспільства в Україні 51

3.2 Удосконалення вітчизняного законодавства на шляху цифрових трансформаційних процесів..... 63

ВИСНОВКИ 76

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 80

ДОДАТКИ..... 104

ВСТУП

Актуальність теми. У останні кілька десятиліть завдячуючи інтенсивному розвитку комунікаційних та інформаційних технологій, з'явились фактично нові форми суспільства – віртуальне суспільство, соціально-комунікаційне суспільство, кібер-суспільство, електронне суспільство, цифрове суспільство. Вимірність такого суспільства в Україні та світі примножує простір інформаційно-комунікативних технологій, який стрімко розвивається та у якому з'являються можливості створення нових цифрових розробок. Цифрове суспільство синтезує, генерує властивості багатьох інших ознак суспільства, при цьому має лише йому властиві специфічні ознаки.

Розвиток цифрового суспільства в Україні та світі та впровадження його у реальне життя вимагає дослідження концептуальних засад цього розвитку (термінологічного апарату, генези, ступеня наукових розробок, принципів (засад) діяльності тощо), зокрема, у європейських державах. В Україні та світі, як у матеріальному, фізичному бутті суспільства, так і у віртуальному вимірі, вчиняються певні значущі дії, які потребують регулятивного впливу держави з метою ефективного руху до розвинутого цифрового суспільства, яке успішно демонструють розвинуті держави світу.

Проблеми, які виникають у межах побудови розвитку цифрового суспільства в Україні та світі, пов'язуються насамперед із нагальною потребою у забезпеченні безпеки комунікативних мереж, збереження інформаційних баз, інтероперабельності систем, які забезпечують їх роботу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання європейського досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі досліджували у своїх працях вчені із теорії державного управління, конституційного права, інформаційного права, теорії національної безпеки, інших галузей та практичних сфер діяльності.

Наприклад, у сфері проблем забезпечення розвитку цифрового суспільства в Україні та світі працюють такі дослідники як О. М. Андрєєва, М. О. Багмет, А. В. Береза, О. М. Берназ-Лукавецька, Н. Є. Блажівська, М. Д. Василенко, Н. А. Горбова, О. М. Джеджула, О. П. Дзьобань, Я. С. Калакура, А. Р. Клоков, Ю. І. Крилова, М. В. Луцик, М. В. Руденко, О. М. Фролова, Л. М. Шипілова, О. О. Яковенко та інші.

Проте певні питання розвитку цифрового суспільства в Україні та світі на сьогодні усе ще лишаються мало дослідженими. Вказане свідчить про актуальність і важливість дослідження проблем розвитку цифрового суспільства в Україні та світі, зокрема, щодо удосконалення регулювання функціонування цифрового суспільства, адаптації позитивного досвіду розвитку цифрового суспільства в державах Європи для України, формулювання напрямів, спрямованих на подальшу адаптацію в Україні кращих зарубіжних практик розвитку цифрового суспільства.

Мета і завдання дослідження. Аналіз теоретичних засад розвитку цифрового суспільства в Україні та світі та вироблення конкретних пропозицій щодо його удосконалення у вітчизняних державотворчих процесах.

Для досягнення мети було визначено такі *завдання*:

– охарактеризувати понятійно-категорійний апарат дослідження проблем розвитку цифрового суспільства;

– висвітлити стан наукових розробок проблем розвитку цифрового суспільства;

– визначити законодавче підґрунтя розвитку цифрового суспільства у розвинутих державах світу;

– дослідити особливості цифрових трансформацій у розвинутих країнах Європи;

– сформулювати ключові пріоритети розвитку цифрового суспільства в Україні з урахуванням цифрових досягнень розвинутих держав світу.

Об’єкт дослідження - цифрове суспільство.

Предмет дослідження - розвиток цифрового суспільства в Україні та світі.

Методи дослідження. При вирішенні поставлених завдань використовувалися наступні методи дослідження: структурно-функціональний, формально-догматичний, порівняльного дослідження, історичний, логічний та інші.

Наприклад, за допомогою структурно-функціонального методу було розглянуто явище забезпечення розвитку цифрового суспільства як системи та проаналізовано функції взаємодіючих елементів цієї системи, також з допомогою цього методу визначені системні ознаки державного регулювання розвитку цифрового суспільства.

Формально-догматичним методом досліджено логічне тлумачення термінів і понять, які охоплюють аспекти розвитку цифрового суспільства, класифіковано різні погляди та визначення.

Метод порівняльного дослідження використаний для дослідження і порівняння різних концепцій європейського досвіду для удосконалення розвитку цифрового суспільства у нашій країні.

За допомогою історичного методу було простежено хронологічний розвиток та здійснено ретроспективний аналіз становлення цифрового суспільства, також вчень про нього.

Для наукового пізнання відносин, які виникають у процесі розвитку цифрового суспільства в державах Європи та в Україні в їх взаємодії та функціонуванні, було застосовано використання поєднання логічного і історичного методів.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Основні результати цього дослідження можуть використовуватись як теоретична основа для прийняття державно-управлінських рішень з питань цифрового розвитку та цифровізації усіх сфер життєдіяльності суспільства. Практичне значення отриманих результатів

полягає в тому, що запропоновані рекомендації щодо шляхів удосконалення вітчизняного законодавства на шляху цифровізації спрямовані на покращення державних регулятивних процесів у вітчизняному державотворенні.

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається із вступу, трьох розділів (які включають дев’ять підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

1.1 Понятійно-категорійний апарат дослідження проблем розвитку цифрового суспільства: аналіз суміжних термінів

Інформація – є явищем достатньо давнім, як і людина, людство, суспільство. Природа передає певним чином закодовану інформацію у живих організмах – рослинах, тваринах, людині. З перших кроків історії людство шукає та знаходить нові засоби передачі, збереження, відтворення інформації.

Однак ніколи раніше у історії людство так швидко, настільки стрімкими темпами не накопичувало інформацію та знання. Подвоєння, потроєння обсягу інформації, знань, збільшення інформаційних потоків проходять вже у наш час та очікуються вже у більших масштабах.

Реальними у інформаційному новому світі виявилися насамперед два таких моменти.

По-перше, небачене раніше буквальне насичення суспільства інформаційною технікою та технологіями, які проникають всюди: в законодавчі, урядові заклади, ділові офіси, у бібліотеки та лікарні, на заводи й в науково-дослідні заклади, у школи, університети, у магазини та банки, у аеропорти і поліцейські органи.

По-друге, зросло багаторазово число спеціалістів, інших працівників, які працюють з інформацією. Наразі більше половини працюючих за наймом громадян у розвинутих державах мають обробку інформації чи роботу з нею основним своїм заняттям.

Усе це призвело до того факту, що дуже зросла вартість інформації та виключна прерогатива володіння нею. Тому для сучасного суспільства поряд із матеріальними цінностями, суспільствами, з’явилась ще одна вагома цінність – нематеріальна, а саме інформація. Відповідно, це призвело до появи

нового суспільства – цифрового (електронного суспільства, і-суспільства, е-суспільства тощо).

У сучасній літературі поняття цифрового суспільства визначають вчені по-різному, тому реалії на сьогодні вимагають якісно нових підходів до визначення вказаних дефініції та їх складових (цифровізації, цифрової економіки тощо).

Наприклад, О. І. Белей та Н. О. Меник відзначають, що у сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційної економіки системи керування соціально-економічними агентами змушені оперативно реагувати на постійні зміни у цифровому суспільстві. Їм доводиться обробляти щоденно великі масиви параметричних даних для ефективного функціонування та управління [6, с. 13].

Можна відзначити вказаний авторами напрямок дослідження поняття цифрового суспільства як такий, що передбачає забезпечення процесів обробки великих масивів даних тільки тими інформаційними технологіями, які підтримують роботу із надвеликими масивами даних, та технологіями їх аналітичної інтелектуальної обробки.

М. Д. Василенко, В. П. Новіков та В. О. Рачук розглядають поняття цифрового суспільства у контексті стрімкого розвитку інформатизації, при цьому розмежовуючи матеріальну та юридичну складові, що стимулює розвиток як самих зазначених систем, також їх конфіденційності, постійно підвищуючи її рівень [15, с. 599].

Таким чином, на погляд авторів, у цифровому суспільстві конфіденційність продовжує становити властивість актів поведінки, подій, юридичних станів тощо, зберігаючи інформацію про них як про сукупність певних відомостей, які потребують бути відповідним способом захищеними. Можна погодитись, що у цифровому суспільстві для збереження конфіденційності повинні здійснюватися постійно відповідні організаційні засади досягнення інформаційної безпеки.

Н. І. Обушна та С. О. Теплов цифрове суспільство визначають як суспільство, що інтенсивно та продуктивно використовує цифрові технології для власних потреб, для досягнення та реалізації спільних економічних, суспільних, громадських та інших цілей [98, с. 161].

При цьому автори підтримують думку щодо «цифрового переходу» від систем та процесів індустріальної економіки та інформаційного суспільства до цифрової економіки та цифрового суспільства, у результаті чого цифровізація та інновації перетворюються у ключовий чинник, яким забезпечується зростання світової економіки та загального добробуту.

Слід зауважити, що у багатьох сучасних міжнародних документах та у працях дослідників все ще вживається термін не «цифрове суспільство», а «інформаційне суспільство», «електронне суспільство».

Наприклад, зміст поняття «інформаційне суспільство» розкривається у документах РЄ, зокрема, у політичній декларації, прийнятій 11-12 грудня 1997 р. у м. Салоніки (Греція) на 5-тій конференції Комітету міністрів РЄ з інформаційної політики. Інформаційне суспільство, згідно із цим документом, буде провідною силою економічних, соціальних, технологічних змін та значною мірою впливатиме на функціонування суспільства взагалі та на відносини між індивідами, групами та державами на міжнародному рівні, створюючи підвищені можливості для комунікації, обміну інформацією [79, с. 290].

На основі аналізу праць вчених, можемо запропонувати наступне визначення цифрового суспільства: це таке суспільство, яке на постійній основі, інтенсивно, продуктивно використовує цифрові технології та процеси діджиталізації, розбудовує цифрові галузі, з метою досягнення державно-управлінських, політичних, правових, соціальних, економічних, громадських, також інших, цілей.

У законодавстві як України, так і більшості зарубіжних держав Європи, структура цифрового суспільства чітко не визначена. Дослідники до структури

цифрового суспільства відносять різні елементи, зокрема, цифрову економіку [151, с. 13], цифрову політику [146, с. 164–168], цифрову дипломатію [18, с. 140–142] тощо.

На наш погляд, системний аналіз надає підстави до структури цифрового суспільства віднести такі основні елементи як діджиталізацію та інші цифрові технології, цифрову економіку, цифрові комунікації.

Наприклад, на думку доволі багатьох дослідників, поняття цифрового (а не лише «електронного») суспільства невіддільне від діджиталізації. «Digitalization» у перекладі із англійської означає «цифровізацію», «відцифровування», «цифрову трансформацію».

Т. Л. Зубко вважає, що процеси діджиталізації створюють значні переваги у діяльності підприємств (насамперед, торгівельних), підвищують їхню конкурентоздатність та в цілому зміцнюють їх економічну безпеку [47, с. 158].

Ю. І. Крилова також вказує на важливість діджиталізації у контексті упровадження цифрового суспільства – діджиталізації сприяє реалізації однієї із особливості електронної демократії щодо залучення громадян до державного керування, місцевого самоуправління через використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій [68, с. 77].

Вважаємо, що діджиталізація є одним із важливих елементів структури цифрового суспільства, як процес та засоби приведення різновидів інформації саме у форму «цифрову», але процес діджиталізації та розвитку цифрового суспільства не можна ототожнювати.

Крім того, діджиталізація є лише однією із цифрових технологій, а до структури цифрового суспільства відносять також такі цифрові технології як Smart-елементи [17, с. 88–95; 10, с. 190–192], Smart City [54, с. 381–384], Дія Сіті [139], технології, спрямовані на винайдення та застосування штучного інтелекту [57, с. 126–129] тощо.

Одним із перших визначень терміну «цифрова економіка» було запропоноване Д. Тапскотом, канадським бізнес-теоретиком, автора, який спеціалізується на бізнес-стратегії, у його праці «The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence» (вийшла друком у перекладі як «Електронно-цифрове суспільство: Плюси і мінуси епохи мережевого інтелекту»). Цифрова економіка, за Д. Тапскотом – економіка, яка базується на використанні інформаційних комп'ютерних технологій [186].

У основу такої теорії було покладено результати досліджень Нобелівського лауреата із економіки Р. Коуза, початок яким поклала його стаття «Природа фірми» [183, с. 386–405].

Таким чином, у якості основної переваги цифрової економіки вказані автори справедливо вбачають можливості радикального зниження витрат у площині інформаційних відносин.

О. А. Баранов пропонує авторське визначення: цифрова економіка – економіка, яка трансформована на основі максимального використання цифрових технологій, зокрема, таких як Інтернет, Індустрія 4.0, штучний інтелект, робототехніка, хмарні обчислення, електронні комунікації, нанотехнології, біотехнології тощо [5, с. 34].

Можна погодитись, що пропонована дефініція дозволяє припустити, що цифрові технології, які використовують у межах цифрової економіки, не мають обмежень застосування у будь-яких економічних процесах чи їх складових, тому можна вказати про цифрову трансформацію економіки як продукт, елемент розвитку цифрового суспільства.

До елементів структури цифрового суспільства також можна віднести також і особливу систему комунікацій, зокрема, комунікацій у Інтернет, яка також значною мірою відрізняється від комунікацій з фізичною присутністю, від комунікацій у друкованих, теле- та радіо- ЗМІ. У цифровому суспільстві комунікація може набувати доволі специфічних видів і форм.

Можна виділити декілька моделей загальної комунікації у цифровому суспільстві:

– однобічна модель загальної комунікації у цифровому суспільстві із доволі високим контролем з боку користувача інформації, де активність користувача інформації проявлена як запити на необхідну інформацію користувачу;

– однобічна модель загальної комунікації у цифровому суспільстві із розподілом функцій відправника й користувача інформації із доволі низьким рівнем контролю з боку користувача, звичайно яка проявляється у вигляді монологів;

– двобічна модель загальної комунікації у цифровому суспільстві із доволі високим рівнем контролю з боку користувача, де спілкування та його полюси не розподіляються за такими функціями як «відправник – користувач», і де наявна рівноправна участь;

– двобічна модель загальної комунікації у цифровому суспільстві у діалогічній формі, із низьким рівнем контролю з боку користувача, можливістю відгуку зі боку користувача.

Можна виділити також і інші моделі загальної комунікації у цифровому суспільстві.

Особливості комунікації у цифровому суспільстві є доволі специфічними. Цифрове суспільство принесло у систему комунікацій дуже багато нових принципів (засад). Цифрове суспільство здатне на сьогодні зробити інформацію доволі мультимедійною, швидкою, об’ємною, гіпертекстуальною тощо.

Особливості цифрового суспільства проявляються у визначенні його переваг та недоліків, адже вказане явище, як і любе інше, має і ті, і інші переваги та недоліки.

Зокрема, Н. Ю. Луценко виділяє наступні переваги цифрового суспільства: мережевий принцип форми соціальної організації у порівнянні із

традиційними ієрархічними зв’язками є рухливішим та адаптивнішим; в умовах глобалізації людина у цифровому суспільстві стає вільною від регламентацій, є ціннісно-нейтральною, так як виступає умовою та засобом реалізації відповідних цілей [75].

Справді, можна погодитись, що у рамках цифрового суспільства порівняно зменшується значимість територіальних чинників, це пов’язане із тим, що системи комунікативної взаємодії цифрового суспільства повністю змінили значимість державних та інших кордонів, через що нівелюються бар’єри для комунікацій, розширюється доступ до елементів структури цифрового суспільства.

Ж. З. Денисюк, аналізуючи масову культуру як чинник трансформування національно-культурної ідентичності в умовах глобалізації, підкреслює, що «Розширення меж культурної взаємодії за допомогою засобів масової комунікації, Інтернету, електронних і комп’ютерних мереж стирає кордони національних культур, формуючи єдиний еклектичний простір» [28, с. 10].

З іншого боку, деякі дослідники виділяють також і чимало негативу щодо особливостей функціонування цифрового суспільства.

Так, Х. І. Гірська наголошує на таких моментах як «дифамація в мережах (наклепи, неправдиві дані про особу тощо); відсутність етичних стандартів для користувачів цифрового суспільства; величезна кількість аморального контенту (порнографія, насилля тощо); відсутність механізму винних до відповідальності» [19, с. 258].

Розглядаючи мережу Інтернет як основу сучасного цифрового суспільства, можна відзначити, що, поряд із новими можливостями, Інтернет як індустрія має доволі численні потенційні недоліки, у т.ч. й управлінського, правового та іншого характеру.

Проте варто погодитись, що поява та подальше розповсюдження глобальних інформаційних мереж, технологій, нових технічних можливостей

тощо, передачі й споживання цифрової інформації – така ж реальність та необхідність, як і науково-технічний прогресу у інших галузях та сферах людської діяльності, тому наразі важливо наголошувати та використовувати саме переваги розвитку цифрового суспільства в Україні та світі.

Таким чином, можна запропонувати визначення цифрового суспільства: це таке суспільство, яке на постійній основі, інтенсивно, продуктивно використовує цифрові технології та процеси діджиталізації, розбудовує цифрові галузі, з метою досягнення державно-управлінських, політичних, соціальних, економічних, громадських, також інших, цілей. Цифрове суспільство характеризується насамперед тим, що головна роль у ньому належить інформаційній діяльності, яка є найвищою цінністю, як до цього визначальними були такі види діяльності як аграрне господарство, індустріальна сфера, сфера послуг.

1.2 Генеза становлення та розвитку цифрового суспільства в Україні та світі

Природа цифрового суспільства визначається насамперед його походженням та еволюцією. Історія інформації, інформаційного суспільства, пізніше – цифрового суспільства, невідривно пов’язана із історією свободи слова, думки, преси. Одним із перших джерел права на інформацію стала Біблія, у якій сказано: «Спочатку було Слово» (Євангеліє від св. Івана). Це співзвучно сучасному постулатові інформаціології про те, що «інформація є первинною».

Але «право на інформацію», «інформаційне суспільство», «цифрове суспільство» почали уживатися лише у другій половині ХХ сторіччя у часи появи наук кібернетики, інформатики, нових суміжних дисциплін та із появою сучасних мас-медіа – спочатку радіомовлення, пізніше телебачення, комп’ютерних мереж передачі даних тощо.

Історичні аспекти розвитку та становлення цифрового суспільства аналізували у своїх працях такі дослідники як Г. О. Андрощук [3, с. 88–95], М. О. Багмет та А. М. Гаркуша [4, с. 515–539], Н. А. Калугіна [53, с. 160–162], А. П. Колесніков [61, с. 55–70], Є. Б. Тихомирова [159, с. 230–234], О. І. Шнирков [178] та інші.

Перші прояви цифрового (інформаційного, електронного, он-лайн) суспільства можна помітити у появі безготівкових (он-лайн) платежів на початку XX сторіччя, якому передувала епоха натурального обміну, товарних й готівкових грошей. Активний розвиток досвіду ефективного забезпечення безготівкових платежів розпочався під час відходу від конвертованості паперових грошей в золото, який відбувся у 1920-30-х рр. XX сторіччя.

Більшість зарубіжних держав Європи, також США, припинили такий безготівковий обмін під час Великої депресії − економічної кризи у США та (у певній мірі) у Європі у 1929-1933 рр. та у перші післякризові роки.

Проте безготівковий обмін лишився у сфері міжнародних валютних відносин. Із 1970-х рр. розпочалась сучасна епоха розвитку безготівкового обігу, он-лайн платежів, яка розвивалась на кредитних засадах. Це епоха цифрових грошей, які функціонують значною мірою на безготівкових засадах, грошей, які поступово трансформуються у цифрові символи, знаки.

У більшій мірі сучасний ретроспективний (історичний) аналіз становлення цифрового суспільства безпосередньо пов’язаний із розвитком сфери соціально-комунікаційних технологій, насамперед – зі створенням та подальшим розвитком Інтернет (назви – Інтернет, Мережа, Мережа Інтернет, Всесвітня Павутина, Павутина тощо).

Інтернет з початку свого зародження та існування, подальшого розвитку, був набором інформаційно-технічних засобів (ЕОМ (комп’ютерів), засобів зв’язку), також програм, протоколів, стандартів, норм та домовленостей, які починаючи із кінця 1960-х – 1970-х рр. підтримують зв’язок між мережами комп’ютерів у світі. Інтернет являє систему (павутину) зв’язків, що взаємно

пересікаються через телефонні, оптико-волоконні, супутникові, радіорелейні та інші кабельні канали, при цьому об’єднуючи у собі мільйоні комп’ютерів (та, відповідно, користувачів) у світі.

Інтернет був задуманий як суто технічний та технологічний засіб, з розвитком він усе більш впливав на людське буття, значним чином розширюючи межі сфери соціально-комунікаційних технологій та цифрового суспільства взагалі.

Цифрова ера Інтернету розпочалася 2 вересня 1969 р., коли Л. Клейнрок, якого часто називають «батьком Інтернету», у Каліфорнійському університеті з’єднав комп’ютер із маршрутизатором. У своєму інтерв’ю агентству «Ройтерс» Л. Клейнрок описав це так: «20 вересня 1969 р. спеціалісти з комп’ютерних мереж Каліфорнійського університету вирішили об’єднати свій комп’ютер з комп’ютером у Стенфордському університеті. Ця мережа була покликана допомагати користуватися інформацією з віддалених комп’ютерів. Це був перший крок» [84, с. 22–23].

У 1971-1980 рр. число вузлів Інтернету зросло до десятків, було прокладено спеціальні кабелі, які з’єднали споживачів, вузли (сервери), розпочинає функціонувати e-mail – електронна пошта.

У 1980-ті рр. – до початку 1990-х рр. Протокол TCP/IP одержав статус державного стандарту, спочатку у США, потім – у Європі. Тоді ж було запроваджено нову систему DNS – Domain Name System, доменів (доменних імен). Число вузлів та веб-сайтів зростає до сотень тисяч. Розвинуті економічно держави поступово розпочали переходити на використання нових комунікаційних технологій у сфері ЗМІ, у виробничій галузі, у праві, державному управлінні, у комерції.

Проте вказане загострило, у свою чергу, ситуацію із забезпеченням надійного захисту цифрової інформації, породило необхідність протидії порушенням у сфері соціально-комунікаційних технологій. Адже найбільш активно почали розвиватися саме ті цифрові технології, які були пов’язані з

Інтернетом, і це призвело до появи нових порушень у таких сферах як електронна торгівля, електронний бізнес, електронний уряд, електронна митниця тощо.

У 1980-х рр. з'явилась необхідність у розробці протидії злочинності (кримінальної протиправності) у сфері соціально-комунікаційних технологій шляхом введення антивірусних програм. Перші такі програми – «CHK4BOMB», «BOMBSQAD» – були написані у 1984 р. Е. Хопкінсом. Наприклад, «CHK4BOMB» дозволяла проаналізувати текст модуля, який завантажувався, та виявити підозрілі ділянки коду.

Із 1991 р. кількість веб-сайтів, інших користувачів починає збільшуватися у прогресії. З'являються Інтернет-портали та різко здійснюється перехід до персоналізації Інтернету. Вагомим кроком для розвитку цифрового суспільства стала поява електронної версії газети «Chicago Tribune»у 1992 р.

У першій половині 1990-х рр. виникають та у середині 1990-х рр. розвивається електронна комерція (е-комерція, е-бізнес). Також здійснюється перехід від цифрового стандарту GSM до стандартів наступного покоління.

Історія розвитку Інтернету в Українському сегменті також бере відлік із осені 1990 р., коли ще за Союзу РСР зареєстровано було національний домен СРСР.su.

У 1993 році однією із важливих теоретичних робіт про сферу соціально-комунікаційних технологій стала праця Ф. Хемміта «Віртуальна реальність». Автор передбачав, що кібер-простір – карта інформаційних ландшафтів у пам'яті ЕОМ (комп'ютера) у поєднанні із програмним забезпеченням.

У кінці 1997 р. мережа Інтернет об'єднала 160 тисяч глобальних мереж із 235 держав світу. Кількість Інтернет-серверів досягла 19,5 млн., з них 1,27 млн. WEB-серверів [19, с. 258]. А кількість клієнтських комп'ютерів, що стали підключатися до Інтернету через телефонні лінії, перестала взагалі піддаватися будь-яким підрахункам.

Початок Інтернет-ЗМІ в Україні можна умовно віднести до травня 1998 р., коли почав діяти сайт інформаційного агентства Інтерфакс-Україна, проте лише у 2000 році з'явилися перші самостійні мережеві видання: «Корреспондент.net», «UA Today» та інші. 16 квітня 2000 р. було запущено сайт першого в Україні незалежного Інтернет-видання, проекту Г. Ґонгадзе, – «Українська правда». Після її успіху, пік якого прийшовся на Помаранчеву революцію, почалася хвиля інвестицій в інформаційні Інтернет-проекти. Після 2007 р. в Україні стали говорити про соціальні мережі та блоги як новий різновид ЗМІ.

Отож, ретроспективний історичний аналіз становлення цифрового суспільства показує, що наслідки впровадження Інтернет-технологій для розвитку цифрового суспільства різних держав виявились хоча і різними, але значними.

З появою Інтернету суспільства одержали можливості розширити світобачення, вони мають постійний доступ до інформації різного роду. Процес глобалізації також призвів до змішання культур та переважання у культурах інших націй частки культур нації, яка мірою більшою володіє інформаційним простором і тим самим впливає на культуру інших націй.

Таким чином, поява і подальше розповсюдження глобальних інформаційних мереж, нових технічних можливостей створення, передачі споживання цифрової інформації передбачала одержання стовідсоткового об'єму цифрової інформації із будь-якого питання, можливості інтерактивно переробляти інформацію, бути на рівні останніх інформаційних досягнень. Проте поступово виявились труднощі розвитку цифрового суспільства, адже переваги цифрового суспільства доступні не всім категоріям фізичних та юридичних осіб, відповідно, порушується принцип рівності доступу до публічної інформації.

1.3 Стан наукових розробок проблем розвитку цифрового суспільства

Серед великої кількості теоретичної літератури, у якій висвітлюються питання досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі і які було проаналізовано, можна виділити окремо дисертаційні дослідження, монографічні праці та періодику (статті та тези). Тому наразі здійснимо огляд джерел та наукової літератури з вказаних проблем розвитку цифрового суспільства.

Зокрема, на дисертаційному рівні питання досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі вивчали такі вчені як Е. Е. Аблякимов (формування державних електронних інформаційних ресурсів) [1], С. О. Бойчун (засади електронної демократії) [12], М. М. Дутов (розвиток електронної комерції у цифровому суспільстві) [40], О. М. Ємельяненко (електронний уряд) [42], Л. О. Малишенко (електронна демократія) [81], Г. В. Подзігун (засади публічного адміністрування у сфері цифрової трансформації) [108] та інші.

Наприклад, Г. В. Подзігун вдалим вважає приклад застосування механізмів електронного урядування є у Великобританії. На погляд дослідниці, упровадження електронного урядування у цій державі ґрунтується на положеннях Білої книги модернізації уряду (Modernising Government White Paper) та оформлене у «Стратегічну концепцію обслуговування суспільства в інформаційну добу» («A strategic framework for public service in the Information Age»). Основна мета цієї концепції зводиться до конкретизації процесів переходу до Уряду Інформаційної Доби [108, с. 161–162].

Можна підтримати думку дослідниці щодо досвіду укладення адміністративних договорів у сфері цифрової трансформації, які стосуються таких питань, як розмежування компетенції, визначення взаємодії між суб’єктами владних повноважень, врегулювання надання адміністративних цифрових послуг тощо.

На монографічному рівні різноманітні питання щодо досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі вивчали достатньо багато авторів.

Так, І. Р. Калаур, М. М. Стефанчук та І. В. Зайцева-Калаур аналізують питання тенденційності розвитку бази захисту авторських прав на цифровий контент [52, с. 309–321].

Автори зазначають, зокрема, щодо Європейського Співтовариства, що спеціальне законодавство про цифровий контент мають тільки окремі держави-члени ЄС, тому одним з важелів оптимізації законодавства у цій сфері та забезпечення європейських стандартів є проект Директиви Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти, що стосуються договорів поставки цифрового контенту № 2015/0287.

В. І. Ляшенко та О. С. Вишневський досліджують цифрову модернізація економіки як можливості держави для проривного розвитку [77].

Наприклад, автори відзначають позитивний досвід Естонії, коли наприкінці 1990-х рр. усі державні реєстри у державі зробили електронними, а на початку 2000-х об’єднали у єдину інформаційну систему «Х-шлях». Вказана система зацікавила багато держав з ЄС, і цей досвід перейняли не лише такі держави як Литва, Польща, проте й Фінляндія, Бельгія, Португалія.

У монографії «Цифрова економіка як ключовий тренд розвитку постіндустріального суспільства» за редакцією Н. М. Пантєлєєвої, С. Ю. Колодія та М. А. Ребрика подані дослідження питань цифрової економіки в умовах мегатрендів, до яких віднесено розвиток постіндустріального суспільства й глобалізацію [171].

Дослідниками було зроблено спробу розкрити питання цифрової трансформації економіки, фінансової сфери, інфраструктури, державного керування, природу впливу цифрової трансформації на соціальні інститути, компенсаційні механізми, нові цінності сучасного суспільства. Значний масив інформації у монографії присвячено аналізу саме досвіду щодо викликів, можливостей цифрової економіки.

Питання забезпечення національної безпеки України в умовах розвитку цифрового суспільства були об'єктом досліджень таких вчених як Ю. В. Мельник, Г. П. Ситник, Л. А. Шереметьєва, Л. М. Шипілова та інших. Результати досліджень оформлені у монографіях «Новітні виклики у відносинах України та ЄС» [96], «Забезпечення національної безпеки України в умовах входження України до Європейського та Євроатлантичного просторів» [44] та інших.

Також питаннями безпеки цифрового суспільства займаються і інші автори.

Наприклад, А. П. Колесніков розглядає стан і вектори безпечного розвитку цифрового суспільства [61, с. 55–70]. Автор аналізує індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, рейтинги держав у комплексному розгляді, Глобальну стратегію кібер-безпеки та наголошує на адаптації до цих заходів українських методик.

Серед інших напрямків монографічних досліджень досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі можна навести праці Н. С. Орлової, де проведено аналіз механізмів розвитку корпорацій у інформаційному суспільстві [101], І. О. Тищенкової, яка аналізує питання електронних послуг в діяльності адміністрації [161] та інші.

Варто зазначити, що у нашій країні проблеми оцінки досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі висвітлюють не лише на дисертаційному та на монографічному рівнях, проте і також більш оперативно – у періодичній літературі з державного управління та суміжних наук.

Наприклад, до бази функціонування цифрового суспільства в державах Європи можна віднести регулювання цифрового грошового обігу (безготівкових платежів, он-лайн платежів). Цифровий грошовий обіг – один із видів безготівкового грошового обігу, безготівкові платежі, он-лайн платежі.

Організаційні особливості забезпечення безпеки цифрових платежів у свій час аналізували такі дослідники як М. В. Дубина, І. В. Садчикова та І. О. Середюк [38, с. 349–359], Т. А. Латковська, А. В. Марущак та У. О. Олексій [73, с. 27–34], А. Ю. Семеног, Я. М. Кривич та С. В. Цирулик [152, с. 100–105], М. В. Тарасюк та О. О. Кощеєв [156, с. 94–110] та інші.

Використовуючи загальнонаукові методи дослідження особливостей цифрової інформації з обмеженим доступом, вчені здійснюють характеристику основних моментів, що виникли в рамках загальнотеоретичних розробок захисту персональних даних у процесі розвитку цифрового суспільства. Наприклад, регулювання захисту персональних даних як елемент розвитку цифрового суспільства аналізували такі дослідники як О. М. Берназ-Лукавецька [8, с. 85–88], Н. Міловська [90, с. 34–41], В. Р. Нерсесов та В. Е. Гусейнов [93, с. 83–86], М. А. Пожидаєва [109, с. 116–123; 110, с. 300–304] та інші.

Серед емпіричних джерел дослідження досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі можна виділити такі як аналітичні дослідження, методичні рекомендації, статистичні дані, матеріали (статистичні, аналітичні, інші) органів державної влади, матеріали органів місцевого (регіонального) самоврядування, матеріали громадських організацій та інших організацій, також інші з емпіричних джерел.

Наприклад, у аналітичній доповіді М. М. Білинської та інших авторів «Інституціоналізація публічного управління в Україні» надано цифрові платформи супроводу реформ, матеріали інституційного забезпечення цифровізації публічного управління та інші дані [50, с. 78–81, 133–143].

Можна виділити незначні за обсягом, але актуальні аналітичні доповіді О. В. Токар-Остапенко щодо перспектив запровадження дистанційного електронного голосування [163; 164].

О. К. Мазуренко оцінює розвиток цифрової економіки у державах Балтії, Східної Європи за методологією DESI (це індекс розвитку цифрової економіки та суспільства). Дослідниця робить висновок про високий рівень диференціації показників за різними напрямами цифровізації, що, на її погляд, підтверджує нерівномірність розвитку держав Європи у цьому напрямку [78, с. 80].

З іншої сторони, порівняння за методологією DESI дозволяє виявити розриви між можливостями держав та ефективністю поширення цифровізації, і цим сформулювати напрями подальшого інвестування для досягнення успішнішого рівня цифрового суспільства.

Також певні методологічні аспекти розвитку цифрового суспільства, зокрема, пов’язані із кібер-загрозами, висвітлено у монографії «Методологія стратегічного планування в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності» за загальною редакцією Л. М. Шипілової [87], у статті Л. М. Шипілової та Р. Р. Марутян «Аналітичні засоби стратегічного планування забезпечення національної безпеки в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності» [177, с. 88–104].

Зокрема, у останній праці надана таблиця розробки документів стратегічного планування на прикладі складових сфери інформаційної безпеки [177, с. 93]. Питання національної безпеки у контексті розвитку цифрового суспільства розглянуті і у інший працях.

Щодо статистичних даних як емпіричних джерел дослідження досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі, то можна навести дослідження таких авторів як В. І. Місюкевич, Н. В. Трушкіна та Ю. О. Шкригун, які піддають аналізу питання цифрової (електронної) комерції у глобальному цифровому просторі, зокрема, наводять динаміки обсягів продажів через Інтернет в різних державах [167, с. 151, 157–159]. Автори роблять висновок, що у цифровому суспільстві, зокрема, за умов цифровізації бізнес-процесів розвиток електронної комерції як інструменту

організації логістичної діяльності підприємств значно актуалізується.

Огляд джерел та наукової літератури із проблем розвитку цифрового суспільства передбачає застосування відповідної методології дослідження, тому наведемо коротку її характеристику.

Використання діалектичного методу надало змогу проаналізувати різні доктринальні концепції щодо досвіду розвитку цифрового суспільства взагалі (був використаний у усіх розділах роботи). Сутність діалектичного методу пізнання досвіду розвитку цифрового суспільства зводиться до того, що усі явища в суспільстві мають початок і кінець, тобто виникають, розвиваються і зникають, бувають у безперервному русі та взаємообумовлені, а, отже, перебувають у діалектичній єдності. Діалектичний метод може застосовуватися для пояснення взаємозв'язку виявлення досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі.

Аналітико-синтетичний метод використовувався для визначення обсягу (предмету та меж) пізнання досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі. За допомогою цього методу було визначено поняття досвіду розвитку цифрового суспільства та інші поняття, визначено сферу їх діяльності. Зокрема, за допомогою цього методу було визначено процес дослідження досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі як комплексне поняття, яке включає відповідні дії, і які спрямовані на виявлення, розгляд, закріплення, оцінку досвіду розвитку цифрового суспільства.

Історичний метод у роботі використовувався для характеристики еволюції підходів до вивчення сутності та характеристика досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі. Принцип історизму насамперед ставить перед нами вимогу вивчати об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають та здійснюються під час процесів вивчення досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі, у їх розвитку із чіткою прив'язкою до просторово-часових координат, і це вимагає системності дослідження,

з’ясування відповідних причин, особливостей досвіду розвитку цифрового суспільства.

Системно-структурний метод застосовувався при дослідженні окремих елементів досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі. Відповідно, системний підхід щодо аналізу досвіду розглядається у контексті системного аналізу бази функціонування цифрового суспільства в державах Європи, сучасного стану розвиненості цифрового суспільства в державах Європи, вивчення досвіду розвитку цифрового суспільства у державах Європи тощо. Особливо можна підкреслити значення дослідження досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі як системи, при аналізі структурних компонентів та елементи цієї системи.

Логіко-теоретичний метод дозволив під час дослідження проаналізувати зміст норм чинного законодавства України, яке регулює розвиток цифрового суспільства у нашій країні, виявити певні недоліки цього законодавства та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення. Цей метод став також основою при опрацюванні великого масиву інформації, аналітичних статей, які стосувались розвитку дослідження досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі.

Таким чином, серед усього масиву теоретичної літератури, у якій висвітлюються питання досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі, окремо можна виділити дисертаційні дослідження, монографічні праці та періодику (статті та тези). Також проблеми оцінки досвіду розвитку цифрового суспільства в Україні та світі висвітлюють більш оперативно – у періодичній літературі з державного управління та суміжних наук. Серед емпіричних джерел проаналізовано аналітичні дослідження, методичні рекомендації, статистичні дані, інші емпіричні дані. Також висвітлено засади застосування методології дослідження проблем розвитку цифрового суспільства, наведено її характеристику.

РОЗДІЛ 2
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1 Законодавче підґрунтя розвитку цифрового суспільства у розвинутих державах світу

Дослідження досвіду розвитку цифрового суспільства передбачає насамперед аналіз бази функціонування цифрового суспільства в державах Європи, зокрема, міжнародних актів, джерел права ЄС та окремих держав Європи, також законодавства України у вказаній сфері.

Наприклад, щодо основоположних джерел міжнародного права у сфері розвитку свободи інформації, розвитку спочатку інформаційного суспільства, потім – електронного суспільства, а на сьогодні – цифрового суспільства, то насамперед можна назвати Загальну декларацію прав людини 1948 р. [45].

Так, ст. 19 вказаної Декларації безпосередньо проголошує, що кожний з людей має право на свободу переконань та на вільне їхнє вираження, що включає у себе безперешкодну свободу шукати, одержувати, поширювати не заборонену інформацію. Саме завдячуючи цій нормі право на інформацію (а також на свободу її вираження) стали визнаними міжнародними та національними нормами сучасного розвитку інформаційного та цифрового суспільства.

Ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. також засвідчила, що кожний має право поширювати відповідну інформацію, свої ідеї, без втручання зі сторони державних чи інших подібних органів, окремих осіб, незалежно від кордонів [62].

Вагомим та важливим міжнародним документом для розвитку у майбутньому цифрового суспільства є Конвенція про міжнародне право спростування 1952 р., яка на дає кілька визначень у сфері розвитку цифрового суспільства – «інформаційні повідомлення», «інформаційні агентства» тощо, також узгоджує право подання своєї версії фактів («комюніке») держав-

учасниць цієї Конвенції та про спростування дифамації (обмови, поширення неправдивої інформації) у інформаційних повідомленнях [63].

Декларація принципів (засад) міжнародного культурного співробітництва 1966 р. у ст. VII проголошує можливості широкого поширення ідей, знань, які ґрунтуються на вільному максимально обміні, порівнянні, і яке необхідне для творчої діяльності, для пошуків істини, розвитку особистості [27].

Таким чином, вказана Декларація одо розвитку цифрового суспільства визначає, що право на інформацію є одним із важливих культурних прав людини.

Ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, подібно до норм Загальної декларації прав людини, визначає інформаційне право як право на свободу вираження поглядів, пошуку, одержання, поширення інформації [89].

Тим самим право на інформацію цим Пактом у контексті розвитку цифрового суспільства проголошено як одне із політичних прав.

Декларація свободи висловлювань та інформації, яка прийнята Комітетом міністрів РЄ у 1982 р., також проголошує, що свобода інформації необхідна для соціального, економічного, культурного, політичного розвитку людини [26].

Тобто, вказана Декларація підтверджує відданість РЄ принципам свободи виразу поглядів, інформації, як основоположних елементів демократичного та плюралістичного соціуму, умовою розвитку соціальних і культурних груп європейського суспільства, націй і всього міжнародного співтовариства.

Починаючи із 1980-х рр. було прийнято низку міжнародних актів-документів, які мають історичне значення як джерела розвитку концепції цифрового суспільства. До них належать такі як Доповідь Ш. МакБрайда «Багато голосів, один світ» у 1980 р.; «Шлях Європи до інформаційного

суспільства. План дій», який був схвалений Європейською комісією у 1994 р., директиви ЄС із приводу розвитку інформаційного (цифрового) суспільства, захисту персональних даних тощо.

Наприклад, Рекомендація Ради 86/659/ЄЕС «Про узгоджене впровадження цифрової мережі зв'язку з комплексними послугами в Європейському Співтоваристві» від 22 грудня 1986 р. рекомендувала державам-членам, що державне управління із телекомунікацій повинні виконувати детальні рекомендації щодо узгодженого впровадження цифрової мережі зв'язку з комплексними послугами, також що впровадження цих рекомендацій повинне зосередитись на таких основних складових як стандартизація, установлення графіків, розвиток мереж, сумісних із комерційними стратегіями [149].

Проте прогнози щодо вимог у нових сферах розвитку цифрового суспільства, які були визначені у Рекомендації 86/659/ЄЕС, не були достатньо надійною сферою для ринкового планування, тому у Рекомендації було передбачено установлення цих цілей до кінця 1993 р.

Але прогрес цифрового суспільства у кранах Європи йшов швидшими темпами, тому вже 3 червня 1991 р. була прийнята Рекомендація Ради 91/288/ЄЕС «Про координоване запровадження європейського цифрового безпровідного зв'язку (DECT) у Співтоваристві», у якій установлювались вимоги щодо координованого запровадження цифрового європейського безпровідного зв'язку (DECT) у Співтоваристві [150].

Нова Рекомендація також передбачала певні заходи щодо доступності обладнання, додатків, заснованих на технології DECT, також щодо вчасних та обумовлених тарифів.

Особливе місце серед міжнародних джерел розвитку інформаційних відносин, цифрового суспільства виступає Окінавська хартія Глобального інформаційного суспільства. У ній, зокрема, ідеться мова, що кожному та на будь-якому місці має забезпечуватися можливості участі у процесі розбудови

вказаного суспільства. Учасники Хартії звертаються, зокрема, до тих держав, які розвиваються у цифровій сфері, закликаючи до прийняття національних стратегій впровадження передових інформаційно-комунікаційних технологій [99].

Отож, політична та регулятивна діяльність держав у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, розвитку цифрового суспільства, повинна сприяти досягненню єдності, підвищенню конкурентоспроможності економіки, подальшому розвитку людських ресурсів тощо.

Після Окінавської хартії почалось більш інтенсивне впровадження цифрового суспільства. Наприклад, було прийнято певні акти, які і на сьогодні є джерелами регулювання розвитку європейського цифрового суспільства. Зокрема, Рекомендація № Rec (2003) 9 Комітету міністрів РЄ державам-членам «Про заходи підтримки демократичного та соціального розповсюдження цифрового мовлення» від 28 травня 2003 р. [148], Директива № 2002/58/ЄС стосовно обробки персональних даних та захисту права на недоторканість особистого життя в сфері електронних комунікацій від 12 липня 2002 р. (текст зі змінами на 2009 р.) [34–36], Імплементаційне Рішення Комісії (ЄС) 2016/650 стандартів оцінки безпеки засобів для створення кваліфікованих підпису та печатки від 25 квітня 2016 р. [48–49] та інші.

Важливим у зв’язку з євроінтеграцією України для нашої держави є законодавство ЄС у цифровій сфері. В сучасній Європі на основі юрисдикцій Європейського суду для ЄС і суду з прав людини в рамках РЄ розробляється спільне митне, адміністративне, процесуальне право, в якому установлений особливий захист прав громадян. Зокрема, спроба врегулювання відносин між публічною адміністрацією й громадянином цілком відповідає резолюціями, які прийняла Рада Європи у цій галузі.

Наприклад, у Резолюції (77) 31 про захист особи відносно актів адміністративних органів, прийнятої Комітетом Міністрів від 28 вересня 1977 р. на 275-му засіданні заступників міністрів [147] було визначено, що

Комітет Міністрів рекомендує урядам держав-членів: a) керуватися у своєму праві й адміністративній практиці засадами, які наводяться у додатку до цієї резолюції; b) відповідним чином інформувати Генерального Секретаря РЄ про будь-які важливі події, пов'язані з питаннями, про які йдеться у цій резолюції.

У багатьох державах ЄС для передачі даних у електронному виді використовується система NCTS (New Computerized Transit System). Нова комп'ютеризована транзитна система (NCTS) – загальноєвропейська система, заснована на електронних деклараціях та їх обробці. NCTS призначено для забезпечення кращого управління та контролю за Спільним та Спільним Транзитом [185].

Для розвитку цифрового суспільства у державах ЄС також прийняті сучасні акти Європейського Парламенту, зокрема, про заходи щодо доступу до відкритого Інтернету [144], про створення Органу європейських регуляторів електронних комунікацій (BEREC) та Агентства з підтримки BEREC (Офіс BEREC) [145], про запровадження Європейського кодексу електронних комунікацій (нова редакція) [36] та інші. Були прийняті імплементаційні та інші рішення Комісії ЄС, зокрема, щодо установлення робочої програми розроблення та розгортання електронних систем, передбачених у Митному кодексі ЄС [49] та інші.

Таким чином, огляд джерел із проблем розвитку цифрового суспільства показує, що еволюція міжнародної та (особливо) європейської розвитку цифрового суспільства у ЄС показує, що необхідне подальше вивчення вказаних джерел, які регулюють такі важливі структурні елементи цифрового суспільства як права на інформацію, підписання та ратифікацію міжнародних угод у сфері інформації, імплементація відповідних міжнародних норм у вітчизняне законодавство. Вказане сприятиме процесам цифрової інтеграції України у ЄС у інформаційну еру.

До нормативної бази функціонування цифрового суспільства в державах Європи можна віднести регулювання таких важливих складових цифрового

суспільства як регулювання статусу інформації. База функціонування цифрового суспільства в європейських державах базується на появі за нинішніх умов такого виду товару у сфері розвитку цифрового суспільства як інформація, і вартість його якого може бути доволі високою. Інформація – нематеріальні відомості, дані, які, але збережені (або можуть бути збережені) на матеріальних носіях й можуть бути відображені у візуальному (наочному, паперовому, електронному тощо) виді.

Так як сучасний обсяг наявної інформації вже не дозволяє використовувати задля її збереження звичайні матеріальні носії, то в епоху науково-технічного розвитку їх успішно замінили носії електронні. Наприклад, на електронних картках зберігається інформація, яка містить відомості, у тому числі й такі, що становлять таємницю тощо.

Для розуміння проблеми цікавою є думка вченого Г. Кана, який встановлює різницю між поняттями «інформація» та «інтелект». Якщо «інформація» призначена бути відносно формальною та доступною, то «інтелект» в більшості розуміється як «військове мислення». Визначення «інтелект» є більш об’ємним та специфічним, проте менш офіційним та формальним. «Інтелектуальні» дані, за звичаєм, не включаються до стандартних баз даних, в той же час інформація вміщує у собі дані, які очікуються від системи. Тому, коли до системи вводиться саме «інтелект», це відбувається не завдячуючи механічному, електронному чи цифровому програмуванню, а виключно завдяки залученню потрібних осіб у визначений час у визначеному місті [105, с. 112].

Важливим та суттєвим вважається те, що система інформаційно-комунікаційних технологій має не лише загальний характер, а й багатоманітність.

Економіст Ф. Хайєк доречно вказує, що «інформаційна економіка далеко не лише теорія. Не існує жодної галузі виробництва чи сфери послуг,

де б не існували переходи, перш за все, до інформаційно-комунікаційних технологій» [168, с. 53].

Інформація – об’єкт цивільної власності громадян, організацій (юридичних осіб) і держави. У законодавстві звичайно дається визначення цього поняття як урегульованого законом ставлення суспільства щодо користування, володіння та розпорядження інформацією. Власник інформації щодо об’єктів своєї цивільної власності має право здійснювати будь-які законні дії. Законодавець вводить також поняття інформації як товару, інформаційної продукції та інформаційної послуги.

Таким чином, інформацію можна віднести до особливих явищ у сфері розвитку цифрового суспільства в державах Європи, що передбачає її детальне регулювання, також її захисту, захисту персональних даних при здійсненні інформаційних операцій тощо.

Законодавство більшості держав ЄС розробляється у відповідності до вимог актів ЄС. Саме для цього приймаються певні директиви, регламенти, які використовують держави-члени ЄС [23, с. 322].

Проте можна зазначити, що ЄС не може напряму втручатися у внутрішню політику держав-членів, отже, досвід останніх щодо функціонування цифрового забезпечення не однаковий. Це пояснюється ще й тим, що до складу ЄС входять держави з різними рівнями економічного розвитку та ментальністю населення.

Наприклад, щодо процедур цифрової ідентифікації фізичних осіб, то національні цифрові реєстри населення існують у багатьох державах світу.

У Великобританії для ідентифікації особи, згідно із Законом «Про фінансові послуги та ринок» (Financial Services and Markets Act, 2000), необхідно встановити: «його чи її ім’я та адресу…». Ідентифікація здійснюється на підставі паспорта, посвідчення водія та останнього рахунка за користування комунальними послугами [56, с. 87].

У Данії законодавством про захист даних, яке регламентує використання приватних реєстрів, передбачено, що ідентифікаційні номери можуть зберігатися приватними органами, якщо це безпосередньо передбачено законом, чи якщо сама особа дала свою згоду, і за умови, що такі дані необхідні для задоволення законних потреб. В Польщі облік платників та присвоєння їм номеру податкової ідентифікації NIP здійснюють податкові інспекції (Urząd Skarbowy). У Швейцарії постановка юридичної особи на облік як платника податків здійснюється за місцем її постійної діяльності у податковому органі, що обслуговує дану територію [43, с. 380].

Швеція використовує достатньо ефективну процедуру ідентифікації платників податків. Функції цифрової ідентифікації та реєстрації належать Корпоративній агенції, дані з якої передаються автоматично до податкових органів [153, с. 302–303].

У деяких державах система ідентифікації (насамперед, за допомогою е-карток) взагалі не сприймаються населенням, бо є думка, що порушуються конституційні права людини. Проте Європейська Комісія ухвалила проект Положення Ради, який з метою безпеки передбачає введення біометричних показників в паспорти ЄС. Комісія обрала зображення обличчя як біометричний показник. Кожна держава-член ЄС може додати інші біопоказники, такі, як відбитки пальців. Європейська комісія планує створити централізований «Європейський паспортний реєстр», який включав би дані про відбитки пальців заявників на одержання паспорту разом з повідомленим номером паспорту [92].

Останнім часом у найрізноманітніших сферах для ідентифікації особи все частіше використовують унікальні характеристики людини – сітківку ока, відбитки пальців, почерк, голос і навіть запах. Галузь наукових знань, яка охоплює планування й аналіз результатів кількісних біологічних експериментів і спостережень методами статистики, називають біометрією. Експерти аналітичної компанії Cajmers In-Stat прогнозують, що незабаром

устаткування, яке забезпечує ідентифікацію за по унікальними фізичними ознаками, стане частиною стандартного набору для державних органів [24, с. 57–58].

Щодо цифрових реєстрів за багатьма показниками та критеріями, то можна навести приклад складання найбільшого цифрового банку даних ДНК у світі – Національна база Сполученого Королівства, заснована у 1995 році і яка містить близько 2,7 млн. проб. У ній зберігається інформація про ДНК не тільки засуджених, а й підозрюваних. За даними британських вчених-криміналістів, щотижня розкривається до 2000 кримінальних правопорушень, за якими із місця події вилучався генетичний матеріал. Цей вид експертизи дозволив значно підвищити ступінь розкриття у 90 відсотках справ. У базі даних Ісландії містяться генотипи всього населення держави (близько 300 тисяч осіб) [70, с. 20–21; 80, с. 23; 184, с. 88].

На сьогодні ж у державах Європи уже оцінили можливості дактилоскопічної реєстрації і її роль у протидії кримінальної протиправності, зокрема тероризму. Незважаючи на протести поборників прав людини, навіть у державах, що вважають себе еталоном демократії, визнали за необхідне визнати, що дактилоскопування обов’язково при видачі віз на в’їзд у державу, причому якщо раніше для цього було потрібно одержання візерунків тільки двох пальців, то тепер усіх десяти.

Систему цифрових розрахунків як елемент функціонування цифрового суспільства в європейських державах можна визначити як сукупність правил і установ, що формують механізм цифрових розрахунків та забезпечують їх проведення.

Поняття цифрових платежів на сьогодні можна визначити наступним чином − це передбачені нормами чи банківською практикою засоби переказу безготівкових коштів через фінансові (банківські, кредитні, інші фінансові) установи, які відрізняються видом розрахункового документа, порядком документообігу (зокрема, переходом на цифровий документообіг), умовами

надання коштів у розпорядження користувача, у тому числі зарахування на його цифровий рахунок (рахунки).

На сьогодні головним видом цифрових розрахунків у Великобританії є платежі, які здійснюються коштами на рахунках у банках − депозитними грошами. Розвиток цифрових розрахунків та проблеми створення їх безпеки у Великобританії зумовили істотне розширення меж безготівкової грошової маси за рахунок нових видів кредитних зобов'язань. Питаннями цифрових платежів у Великобританії займаються так установи як Казначейство, Банк Англії, комерційні банки.

Європейські держави закріплюють захист цифрових персональних даних. Закон регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту цифрових персональних даних.

Захист цифрових персональних даних у державах Європи як елемент розвитку цифрового суспільства здійснюється відповідно до норм інформаційного законодавства, зокрема, законів про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, про захист персональних даних та інших тощо. Законодавство держав ЄС одним із видів інформації щодо цифрових персональних даних називає інформацію із обмеженим доступом, яка за режимом доступу поділяється звичайно на конфіденційну та таємну.

Під конфіденційною цифровою інформацією у державах Європи розуміють документовану інформацію, доступ до якої обмежується у відповідності з законодавством. Не кожна цифрова інформація може бути проголошена конфіденційною. Гарантом незаподіяння шкоди фізичним, юридичним особам та соціуму, при установленні обмеження доступу до цифрової інформації, є установлення законом чітко визначених відомостей, доступ до яких не може бути обмеженим.

Загальновизнаними відомостями, які відносяться до конфіденційної інформації, є медична, нотаріальна, адвокатська таємниця, таємниця

листування, телефонних переговорів, поштових відправлень, телеграфних чи інших повідомлень; відомості, що пов’язані з комерційною діяльністю, доступ до якої обмежено відповідно закону; відомості про сутність винаходу до офіційного оприлюднення [10, с. 11–12].

О. В. Ботвінкін та В. П. Ворожко пропонують визнавати як елемент розвитку цифрового суспільства таємницю страхування, внесків (рахунків), інформації у поштовому зв’язку, псевдоніму тощо [13, с. 41, 53-55].

Таким чином, відносини, пов’язані з правом на конфіденційну інформацію у європейських державах, регламентуються також відповідним спеціальним законодавством, яке установлює як право на зберігання відомостей, що має власник, так і відповідальність третіх осіб, які розголосили конфіденційну інформацію, без дозволу власника.

Виняток складає цифрова інформація при здійсненні електронних платежів комерційного і банківського характеру, інформація, режим якої установлений звичайно парламентом відповідної із державах Європи, зокрема, цифрова інформація із питань екології, податків тощо, та цифрова інформація, приховування якої буде являти загрозу життю і здоров’ю фізичних осіб.

Таким чином, проведений системний огляд надає підстави зробити наступні висновки. Основоположними джерелами міжнародного права у сфері розвитку свободи інформації, розвитку спочатку інформаційного суспільства, залишаються основні акти у сфері захисту прав людини – Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та інші. Більш специфічну мету щодо розвитку цифрового суспільства мають низка спеціальних міжнародних актів-документів, зокрема, Окінавська хартія Глобального інформаційного суспільства, рекомендації РЄ, рішення Комісії ЄС та інші.

2.2 Особливості цифрових трансформацій у Федеративній Республіці Німеччина

Дієвість і перспективність політичної та економічної моделі у Федеративній Республіці Німеччина (ФРН) зумовлена кількома чинниками, серед яких – діджиталізація як важлива тема поточної економічної політики, оскільки цифрова інфраструктура повинна бути пристосована до нових вимог.

Цифрова економіка ФРН, яка базується на якісно новому типі інформаційних і телекомунікаційний технологій, охоплює та перетворює всі сфери сучасного виробництва та суспільного життя громадян ФРН. Діджиталізація замінює спосіб навчання, роботи, управління та спілкування. ФРН добре позиціонується у світі, у тому числі й за рахунок широкого використання програмного забезпечення у промислових додатках та технологічних процесах. Тому цифрові інновації стали запорукою успішного розвитку ФРН [32, с. 109].

Так, до позитивного досвіду розвитку цифрового суспільства у ФРН можна віднести необхідність розвитку складових цифрового суспільства в умовах пандемії COVID-19. У останні роки, починаючи із кінця 2019 р., у зв’язку із пандемією COVID-19 набули поширення дистанційні цифрові послуги [22, с. 41–42; 51, с. 158–160; 59, с. 91–92; 102, с. 107–109; 175, с. 51–53].

Наприклад, важливим у ФРН є уникнення зловживанням цифрових персональних даних у період пандемії COVID-19 [162, с. 55–59]. Зокрема, розвиваються дистанційні медичні послуги та телемедицина [7, с. 34–36].

Процес цифрової освіти медичних представників у ФРН організовується на базі навчальних центрів, які створюються під патронажем асоціацій, чи самостійно з використанням навчально-методичного забезпечення. Якість підготовки визначається експертними комісіями за результатами тестування з документальним підтвердженням – виданням сертифікату медичного представника. Наприклад, організація проведення екзаменів Національною

асоціацією фармацевтичних торгових представників широко відома в ФРН своєю програмою CNPR з підготовки до продажів фармацевтичної продукції, може слугувати прикладом для України [9, с. 184].

Варто запозичити досвід розвитку цифрового суспільства в у ФРН щодо забезпечення безпеки цифрових платежів.

У світлі оновленої Директиви Європейської комісії про платіжні послуги, спрямованої на покращення конкуренції та активізації економічної активності шляхом сприяння та заохочення власників банківських рахунків контрольовано та безпечно надсилати дані своїх облікових записів, повстала проблема, пов'язана з необізнаністю клієнтів про можливості, переваги й безпеку під час здійснення операцій за засадами відкритого банкінгу [76, с. 56].

У Німеччині цифрові технології щодо цифрових платежів ґрунтуються на положеннях Німецького чекового закону, а також інших законів, побудованих по ньому. Аналіз цього закону приводить до теорії подвійного повноваження, яка панує в німецький науці безпеки цифрових платежів.

Безпеку цифрових платежів у Німеччини забезпечує Федеральний банк – Дойче Бундесбанк, який має правління у Франкфурті-на-Майні, дев'ять земельних центральних банків як головних управлінь та майже 200 головних відділень і філій. Цей федеральний банк виступає як федеральний юридична особа публічного права і на 100 відсотків належить державі на федеральному рівні. Компетенцію та завдання Федерального банку визначає спеціальний закон. Політика із забезпечення безпеки цифрових платежів Дойче Бундесбанку розробляється його Радою, до складу якої входять члени правління Федерального банку і президенти земельних центральних банків. Федеральний банк у сфері забезпечення безпеки цифрових платежів згідно з наданим йому законом правом не зобов'язаний виконувати вказівки федерального уряду у цій сфері, але надає підтримку в проведенні загальної політики забезпечення безпеки цифрових платежів [9, с. 182–183].

У ФРН для ефективного забезпечення цифрової безпеки важливим є поінформованість про проблему кібер-злочинності, яка, як правило, є високою в Європі загалом, незважаючи на відмінності в обізнаності та уявленні про те, чи адекватно європейці поінформовані про цю проблему на рівні держав і окремих демографічних груп [159, с. 233–234].

Для посилення захисту цифрової інформації у ФРН використовують стандарти PCI DSS (Payment Card Industry Data Security Standard) – стандарти захисту інформації, розроблені міжнародними платіжними системами, що захищають дані банківських карт. Стандарти у ФРН визначають такі вимоги, як: побудова і супровід захищеної мережі, захист даних власників карток, підтримка програми управління вразливостями, реалізація заходів щодо суворого контролю доступу, регулярний моніторинг і тестування мережі, підтримка політики інформаційної безпеки. Будь-яка компанія, яка збирається здійснювати Інтернет-платежі, повинна відповідати стандартам PCI DSS [160].

Важливим у ФРН є забезпечення безпеки зберігання файлів. Зокрема, важливі дані зберігають «в хмарі», щоб мати можливості з будь-якої точки світу одержати до них доступ. Популярне хмарне сховище даних є Dropbox. Сервіс Wuala є також одним із популярних і безпечних хмарних сервісів у ФРН. Дані зберігаються на віртуальному цифровому диску, до якого є доступ лише після запуску програми клієнтів. Пароль диску не передається на віддалений сервер, тому й перехопити його фактично неможливо. Дані копіюються у зашифрованому виді, тому у випадку крадіжки ноутбука клієнт Wuala може бути запущений на іншому комп’ютері і доступ до файлів буде забезпечений [82, с. 34].

Серед інших заходів можна відмітити обмеження прав доступу працівників банків ФРН до бази даних клієнтів для зменшення шахрайств з боку працівників. Цей підхід потребує створення та модифікацію посадових

інструкцій працівників банків та розробку інструкцій та рекомендацій головних банків та національного банку.

Таким чином, можна зазначити, проаналізувавши досвід ФРН щодо цифрових трансформацій, що, незважаючи на різноманітність і специфічність цифрових систем, вони не функціонують ізольовано одна від одної, перебувають у постійній взаємозалежності і взаємозв'язку. До основних комплексних заходів у питаннях цифрових трансформацій з досвіду ФРН для їх імплементацію в Україні можна віднести наступні: поінформованість про проблеми загроз безпеці цифрових даних; використання нових хмарних сховищ даних, зокрема, сервісів Dropbox Wuala та інших; жорсткі обмеження прав доступу банківських працівників ФРН банків до цифрових баз даних клієнтів.

2.3 Розвиток цифрового простору у Французькій Республіці

Одним з найбільш важливих напрямів реформування Французькій Республіці стало реформування в інформаційній сфері, у ході якого передбачались інформатизація, цифровізація на усіх рівнях, розвиток і широке використання мереж Інтернет. За допомогою інформаційно-комунікаційних технологій планувалося автоматизувати масові послуги, поліпшити щоденну діяльність службовців (збирання та обробку даних), умови спілкування та комунікації.

Одні із перших елементів електронного урядування з'явились у Франції у 1984 р., коли виникла можливості доступу до інформації і послуг державних органів через термінали «Мінітел».

У 1997 р. Прем'єр-міністр Франції Л. Яспін визначив пріоритетом Уряду Франції електронне урядування, було проголошено «Програму дій до входження в інформаційне суспільство» (PAGSI), метою якого була демонстрація намірів Уряду Франції у розвитку інформаційних комп'ютерних технологій [71, с. 17].

На сьогодні у Франції функціонування цифрового правосуддя, поліції і навіть в'язниць розуміється як діяльність з надання державних послуг. Метою адміністративного управління Франції є надання цифрових послуг нації [37, с. 205]. Порівняльна характеристика ефективних методів оцінки надання цифрових послуг у митній сфері у Франції надана у табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Порівняльна характеристика ефективних методів оцінки надання цифрових послуг у митній сфері у Франції

Метод оцінки	**Основна ціль надання цифрових послуг у митній сфері митними органами Франції**					
	А	**Р**	**ОЗ**	**КЯУД**	**УП**	
Оцінка робочих результатів	+	+	+	+	+	Робочі результати
Письмові характеристики	+	+	+			Відповідно до установлених вимог у вільній формі
Шкали оцінки	+	+	+			Індивідуальні якості, конкретні зразки робочої поведінки
Пряме рангування	+					Загальна оцінка
Парне порівняння	+					Загальна оцінка
Задане розподілення	+					Загальна оцінка
Оцінка робочої поведінки	+	+	+	+	+	Індивідуальні якості, конкретні зразки робочої поведінки, робочі результати, необхідність навчання
Управління по цілях	+	+	+	+	+	Робочі результати

Примітка. А – прийняття адміністративних рішень, Р – розвиток персоналу, ОЗ – представлення зворотного зв'язку, КЯУД – контроль якості управлінської діяльності, УП – удосконалення управління

Джерело: складено за [94, с. 34–40; 97, с. 22–34].

Через цифрову митницю у Франції стягується податок на додану вартість імпорту, податок на нафтопродукти (на нього припадає більше

половини усіх надходжень митниці), тютюновий податок, спеціальні податки, якими обкладається торгівля коштовностями, антикваріатом і витворами мистецтва.

Розвиток е-урядування у Франції продовжився з 1998 р., коли AGSI було реалізовано, та у рамках її реалізації всі державні служби до 2002 р. отримали електронну адресу. 7 жовтня 2016 р. був прийнятий закон «Про цифрову республіку», який покликаний сприяти інноваційній діяльності та цифровій економіці, розвитку цифрового суспільства й гарантувати всім громадянам доступ до цифрових даних [72, с. 75].

Щодо процедур цифрової ідентифікації фізичних осіб існують у Франції з 1971 р. [25]. Проте, практичне застосування ідентифікаційних номерів не є беззастережним питанням ні в державах, що вже мають досвід запровадження багатоцільових (універсальних) ідентифікаторів, так й державах, які не вважають за потрібне їх введення [65, с. 85–102].

У французькому законодавстві є спеціальні норми, що стосуються ідентифікаторів. Розділ 18 французького Закону «Про інформатику, картотеки та свободи» від 6 січня 1978 р. передбачає, що використання ідентифікаційного номера для обробки номінативної (особистої) інформації може здійснюватися тільки з дозволу та за наявності відповідних висновків Національної комісії з інформатики. Починаючи з 1978 р. Комісія зробила понад п’ятнадцять позитивних висновків стосовно використання номера. Виходячи з практики інтерпретації розділу 18 Закону Комісія намагається обмежити тлумачення слова «використання». Комісія дійшла висновку, що просте звернення до національного реєстру, навіть коли номер не установлено (зокрема, звірення даних), підпадає під дію норм, викладених у розділі 18, а тому такі дії можливі тільки з дозволу Комісії.

Серед позитивних моментів міжнародного та зарубіжного досвіду цифрового забезпечення надання публічних послуг у митній галузі можна відзначити фактично повну автоматизацію надання послуг й інших митних

процедур, інформаційну взаємодію тощо. Наприклад, інформаційна взаємодія в рамках системи «Електронна митниця» показана на рис. 2.1

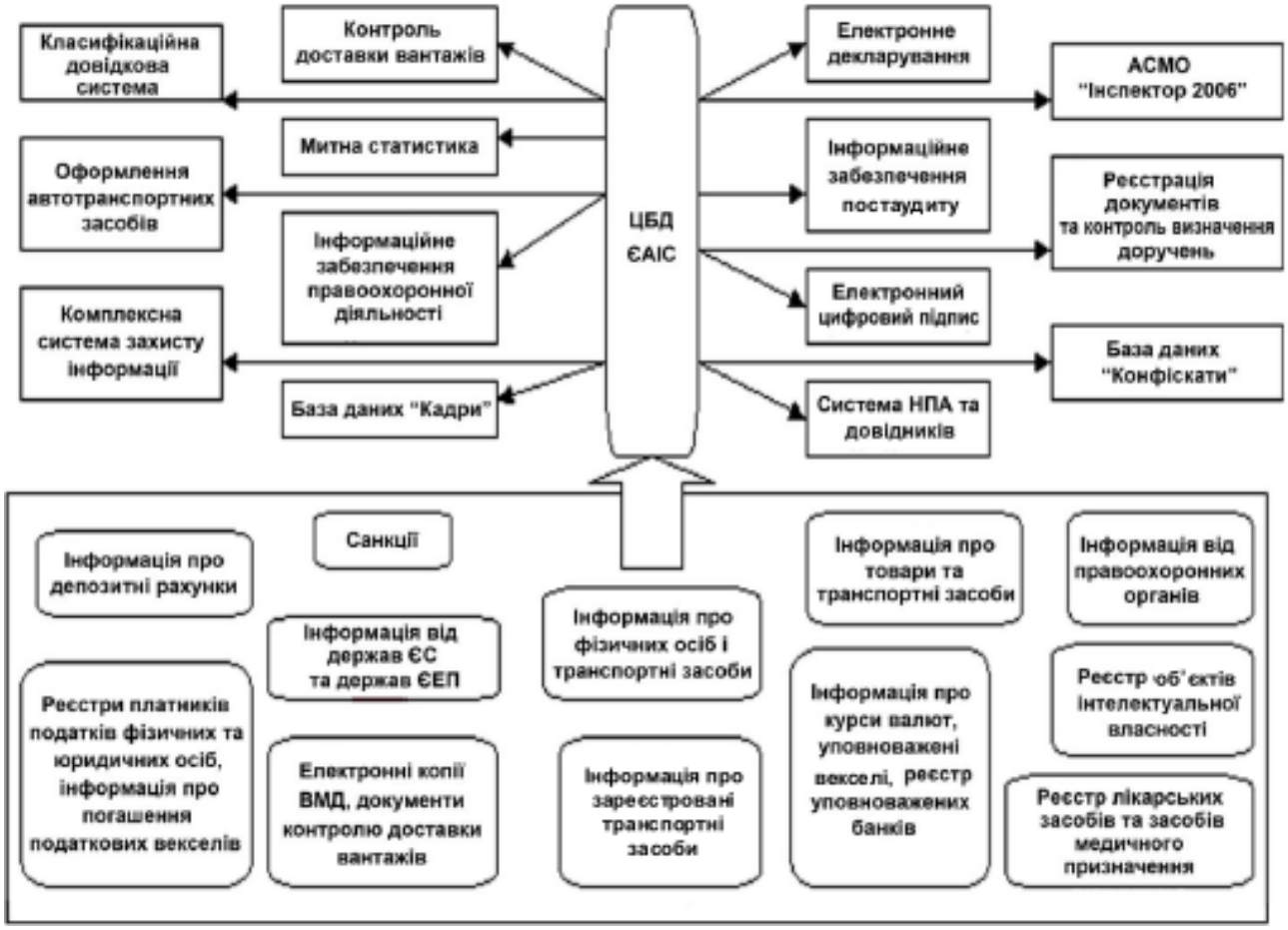

Рис. 2.1. Інформаційна взаємодія в рамках системи «Електронна митниця»

Джерело: [16, с. 18–24].

Отож, від ефективної роботи митних органів з цифровими даними залежить якісний контроль перевезення товарів через кордон, своєчасність та повнота надходжень митних платежів до бюджету.

У Франції важливим є питання цифрових платежів, які розпочали вивчатись доволі давно. Французька конструкція цифрових платежів чеками виходить із того, що видача чека, а також подальша його передача являє собою передачу прав на покриття, що знаходиться у платника. Ця конструкція є традиційною і у сучасній французькій судовій практиці безпеки цифрових платежів.

Сучасна структура платежів у Франції поділяється на два основних поняття: грошова маса і ліквідні кошти в економіці. Відбувається у Франції виявлення тенденції до збільшення цифрового обороту, який представлений цифровими чеками, цифровими рахунками з різних видів цифрових вкладів, кредитні цифрові картки тощо.

У Франції існують органи, які займаються питаннями цифрових платежів – Центральний банк (Банк Франції) інші французькі банки, Міністерство фінансів, Депозитно-ощадна каса Франції, деякі кредитно-фінансові інститути, які створюють квазігроші та цифрові гроші та інші установи.

Таким чином, розвиток цифрового суспільства у Франції є одним із найбільш пріоритетних. Серед елементів розвитку цифрового суспільства у Франції відзначено розвиток електронного урядування (е-урядування) як один із перших у Європі. У Франції на сьогодні функціонують цифрове правосуддя, засади цифрової поліції, цифрових митниць. У французькому законодавстві є спеціальні норми, що стосуються цифрових ідентифікаторів. Сучасна структура цифрових платежів у Франції поділяється на два основних поняття: грошова маса і ліквідні кошти в економіці. На сьогодні можна визначити низку особливостей, якими обумовлюється необхідність розробки спеціальних нормативно-правових актів, спрямованих на визначення меж поведінки учасників цифрових відносин на французькому прикладі. Так, у сфері забезпечення цифрової безпеки варто продовжувати розвиток організаційно-технічних особливостей удосконалення методики, до яких можна віднести технічний, криптографічний та інші види захисту цифрової інформації, нові методи шифрування персональних цифрових даних та інші методи.

РОЗДІЛ 3
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

3.1 Чинники, що дестабілізують розвиток цифрового суспільства в Україні

Сучасний успіх діяльності держави певною мірою залежить від розвитку її цифрового суспільства.

На сьогодні у світі для формування іміджу держави в умовах цифрового суспільства ми спостерігаємо бурхливий розвиток цифрових технологій, комунікаційних мереж, засобів зв'язку та процеси розширення доступу до різноманітної інформації, спеціалізуються та диференціюються знання, неминуче зростає сфера послуг, що не могло не позначитися і на соціальній сфері, на суспільних відносинах [169].

Саме тому процес формування цифрового суспільства в умовах становлення цифрової цивілізації стає об'єктивним та закономірним.

Україна, як та будь-яка інша держава, також має певні перспективи та можливості переходу до цифрової демократії, цифрового суспільства. Треба тільки направити певні зусилля по цьому шляху – шляху соціального прогресу та розвитку демократії.

Найбільші перешкоди сьогодні у цьому плані, та найбільш вагому чинники, що дестабілізують розвиток цифрового суспільства в Україні, полягають, перш за все, у труднощах у отриманні знань та навичок, що саме формує відповідні якості цифрової культури та свідомості нового цифрового суспільства, цифрової цивілізації.

Цифрова цивілізація – це цивілізація послуг, тому цифрове суспільство у Україні у цілому можна вважати цифровим, якщо:

– будь-який індивід, група осіб, установа чи організація у будь-якій точці країни й у будь-який час можуть одержати за відповідну плату чи безкоштовно на основі автоматизованого доступу та систем зв'язку будь-яку інформацію та

знання, необхідні для їхньої життєдіяльності та рішення особистих та соціально значимих задач;

– у суспільстві функціонує, виробляється, є доступним кожному індивіду, групі сучасна цифрова технологія;

– існують розвинуті цифрові інфраструктури, які забезпечують створення національних цифрових ресурсів у обсягах, необхідних для підтримки науково-технологічного та соціального прогресу;

– відбувається процес постійної прискореної техно- та автоматизації усіх сфер виробництва та управління;

– відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких є розширення сфери цифрової діяльності та цифрових послуг.

Інформаційна цивілізація відрізняється від традиційних цивілізацій певним типом цифрової культури, зокрема, цифрової, яка формується на початку за рахунок деформованої постіндустріальної культури, а потім набуває нових (цифрових) якостей та власних, саме цифрових ознак. З установленням такого типу цифрової культури та поширенням цифрових знань появляється новий соціальний масив, інтелектуальна «цифрова» еліта, яка є власником суспільно потрібної цифрової інформації.

На жаль, Українська держава наразі все ще не має чітко вираженого цифрового поля, чітко не визначені та не підтверджені реальними діями базові засади політики, нема стрункої цифрової системи, порушується рівновага влади, часто відбувається свавілля владних органів по відношенню до окремої людини, не розроблене дієве цифрове законодавство та т. ін., що одночасно є та причиною, та наслідком низького рівня цифрової культури у Україні, зокрема цифрової.

Але, не дивлячись на це, Українська держава, все ж таки, як та інші держави, насамперед – держави Європи – має можливість та перспективи переходу до цифрового типу демократії.

Тим більше, що нашу державу, зокрема, і щодо протистояння з рф у

цифровій сфері, постійно підтримують євроатлантичні держави та міжнародні організації, надаючи наукову, інформаційну та фінансову допомогу. Україна як держава повинна розробити на основі світового досвіду стратегічний план власного переходу до цифрового суспільства, минаючи фазу розвинутого цифрового індустріалізму. Такого ще майже не було у інформаційній історії людства, проте теорії це не суперечить, можливості для цього надаються, тому варто діяти.

У підсумку Україна може виступити як носій специфічної моделі цивілізаційного цифрового розвитку, яка багато у чому буде коригувальною системою щодо західного еталону. Історична цифрова наступність, національна цифрова ідентичність, розбудова цифрової свідомості, утворення єдиного цифрового простору держави – це є мінімальний набір орієнтирів, компонентів, який повинен лягти в основу обираного шляху України до цифрової демократії; та таким чином – до цифрового прогресу всього Українського суспільства.

Певні, навіть вагомі, зрушення у цьому вже, безумовно, наявні.

Так, відповідно до норм підрозділу 5 Угоди про асоціацію передбачено адаптацію законодавства України у сфері телекомунікаційних послуг, зокрема, забезпечити юридичну відокремленість регуляторних органів у сфері електронних комунікаційних послуг та їх функціональну незалежність від будь-якого постачальника послуг [165].

Законом «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» передбачено «створити загальнодержавну інформаційну мережу з питань європейського права, забезпечити вільний доступ до неї учасників адаптації законодавства» [119].

Розпорядженням Уряду від 15 квітня 2015 р. [141] було схвалено розроблений Адміністрацією Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері зв’язку та інформатизації, план імплементації деяких

актів законодавства РЄ та ЄС у сфері доступу до інформації, у законодавство України.

Участь України у інформаційних відносинах щодо доступу до інформації з іншими державами визначається в основному міжнародними (в основному двосторонніми) угодами. Україною та державами ЄС у цій сфері прийняті Меморандум про співробітництво та обмін інформацією [86], Меморандум про взаєморозуміння [85], Угода про фінансування заходу «Підтримка ЄС для електронного урядування та цифрової економіки в Україні» [166] та інші.

Для забезпечення поінформованості громадян та реалізації принципу гласності суттєве значення мають конституційні, цивільні та інші норми, чинні закони України про інформацію.

Конституцією України (ст. 34) закріплюється «право кожного на інформацію, гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово чи в інший спосіб – на свій розсуд» [64].

Закон «Про інформацію» регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації.

Основними засадами інформаційних відносин є: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Закон «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» створює основи діяльності друкованих ЗМІ (преси) в Україні, установлює державні гарантії [114].

Закон «Про освіту» передбачає дистанційну форму здобуття освіти як індивідуалізований процес її здобуття, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [136].

Публічна інформація у формі відкритих даних є дозволеною для її подальшого вільного використання та поширення. Будь-яка особа може вільно копіювати, публікувати, поширювати, використовувати, у тому числі в комерційних цілях, у поєднанні з іншою інформацією чи шляхом включення до складу власного продукту, публічну інформацію у формі відкритих даних з обов'язковим посиланням на джерело одержання такої інформації.

Перелік наборів даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, вимоги до формату і структури таких наборів даних, періодичність їх оновлення визначаються Положенням про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, затвердженим Постановою Уряду від 21 жовтня 2015 р. [125].

Законом «Про хмарні послуги» визначено відносини, які виникають при наданні таких послуг, і установлює особливості цих послуг відповідними суб'єктами [143].

Закон «Про віртуальні активи» врегульовує відносини, які виникають та здійснюються у сфері обороту віртуальних активів, а також визначає статус учасників ринку цих активів тощо [113].

Створення та забезпечення функціювання єдиного державного веб-порталу відкритих даних здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері електронного урядування – Міністерством цифрової трансформації України. На листопад 2021 р. на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних близько 40 тис. наборів даних [41].

Таким чином, забезпечення інформаційних прав людини і громадянина в Україні – могутній інститут цифрового суспільства у нашій країні.

Проте дослідники також виділяють чимало негативу щодо особливостей цифрового суспільства. Наприклад, О. С. Олійник, розглядаючи Інтернет як основу цифрового суспільства, вказує, що поряд із безліччю нових можливостей, він має численні загрози [100, с. 14].

Варто погодитись із дослідниками, що у цифровому суспільстві одними із основних проблем є проблема численних порушень авторських та суміжних прав, інших прав інтелектуальної власності; зростання числа залежних від цифрових технологій людей тощо.

До основних чинників, що дестабілізують розвиток цифрового суспільства в Україні, можемо віднести наявність кібер-загроз. В. П. Шеломенцев виділяє таке поняття як «кримінальна кібер-загроза (кібер-загроза кримінального характеру)», яка являє собою «об'єктивно існуючу можливості учинення кібер-злочинів, у результаті чого можуть наступити несприятливі наслідки (завдання шкоди) як у реальному, так і віртуальному середовищі для життєво важливих інтересів об'єкта.

Поняття кримінальної кібер-загрози також пов'язане з існуванням певних причин та умов як у реальному, так і віртуальному середовищі, що стимулюють, підвищують вірогідність учинення кібер-злочинів, а значить й імовірність реалізації кримінальної кібер-загрози» [174, с. 345].

Об'єктами кібер-атак можуть стати життя, здоров'я, власність, свобода, статева та інша недоторканність осіб, авторитет органів влади та органів місцевого самоврядування, нормальна діяльність підприємств, установ та організацій тощо.

Наприклад, в Україні з 2014 р. постала необхідність формування нової системи запобігання та протидії кібер-зарозам в ЄС у зв'язку з агресією РФ проти України. Хоча свідченням наявності потужного поля конфлікту та кібер-зароз між європейськими державами та РФ стала ще російсько-

грузинська війна 2008 р. Х. Катсіоуліс, аналітик з міжнародної політики відділення аналізу міжнародної політики (Німеччина) у 2009 р. вказував, що мета ЄС створити «ефективний багатосторонній підхід» повинна відображатись також у відповіді Європи Росії: «Європа повинна пов'язати це обговорення з поточним переглядом стратегічної концепції НАТО, яка буде визначати цілі і засоби діяльності Альянсу в найближчі роки. Європа повинна також тісніше консультуватись з державами, які найбільш постраждали від такої архітектури європейської безпеки: це держави між Європою і Росією» [55, с. 63].

Проте, як вказують автори монографії «Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях», реакція світової спільноти на агресію Росії проти Грузії була «млявою» і зробила можливою агресію проти України в 2014 р.: «На жаль, сумний приклад Криму також не дуже змінив ситуацію з паралічем механізмів колективної безпеки в Європі» [69, с. 403].

Хоча, зокрема, В. П. Горбулін ще у 2009 р. відзначав необхідність розширенню присутності ЄС в АРК та пропонував розробити новий механізм співробітництва з ЄС, зокрема у питаннях протистояння спочатку м'яким безпековим загрозам, а потім кібер-загрозам [21, с. 48].

Справді, дії РФ щодо України виявили недосконалість сучасної системи кібер-безпеки – як в ЄС, так і іншому світі. Проте на це майже ніяк не відреагували інститути колективної кібер-безпеки ЄС. Україна закликала міжнародних партнерів почати роботу над новою системою кібер-безпеки в Європі [182], але механізм кібер-безпеки, на який покладалася Україна виявився недієвими. Невиконання РФ положень міжнародних документів засвідчило – без сучасного кібер-озброєння, належного фінансування кібер-армії неможливо самостійно формувати заходи із запобігання та протидії кібер-загрозам РФ.

Надалі, у 2019 році, відповідно до Концепції боротьби із тероризмом в Україні, затвердженої указом Президента України від 5 березня 2019 р., було

відзначено прояви кібер-загрозам з боку РФ.

Зокрема, поширення кібер-загрозам в Україні набула загрозливого характеру, чому сприяли:

– активізація в Україні сепаратистських рухів та провокування таких настроїв у місцях компактного проживання національних меншин;

– агресивні дії РФ щодо України у Азово-Чорноморському регіоні;

– наявність на території України великої кількості найбільш уразливих кібер-об’єктів, можливих кібер-терористичних посягань тощо [135].

Планом заходів з реалізації цієї Концепції було передбачено забезпечення проведення аналізу стану і тенденцій поширення кібер-загрозам, причин та умов, що впливають на виникнення і поширення кібер-загрозам, ефективності законодавства у сфері боротьби із кібер-загрозами та за його результатами внесення пропозицій щодо підвищення ефективності заходів боротьби із ними [121].

Останній на сьогодні етап Російсько-української війни – Російське вторгнення в Україну 2022 р. Безпосередньо етап розпочався після тривалого нарощування військ РФ, починаючи з листопада 2021 р. вздовж кордону України з РФ, Білоруссю, а також визнання РФ 21 лютого 2022 р. незалежності ДНР та ЛНР.

Реакцією України на визнання керівництвом РФ незалежності самопроголошених утворень та рішення щодо введення на їх території підрозділів Збройних Сил РФ було запровадження надзвичайного стану в окремих регіонах України Указом Президента України від 23 лютого 2022 р. [112] та затвердження його Законом від 23 лютого 2022 р. [131].

Російське вторгнення в Україну було розпочате 24 лютого 2022 р. орієнтовно о 03 годині 40 хвилин. Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. [111] було введено в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. строком спочатку на 30 діб (пізніше його було продовжено до сьогодні). Цей указ було затверджено Законом від 24 лютого 2022 р. [130].

З першого дня Російсько-української війни РФ порушують міжнародно визнані правила ведення воєн та масово вчиняють кібер-атаки [66].

ГА ООН у Резолюції від 2 березня 2022 р. визнала вторгнення агресією РФ проти України, засудила російське вторгнення та поставила вимогу до РФ негайно припинити застосування сили проти України [2].

Україну підтримали більшість із демократичних держав світу, включаючи держави ЄС.

Таким чином, на сьогодні необхідне посилення співпраці державами ЄС у сфері запобігання та протидії кібер-загрозам з боку РФ.

Серед найбільш перспективних напрямів у цій кібер-безпековій сфері можна назвати наступні:

– використання взаємного досвіду європейських оборонних структур у процесі реформування кібер-армії;

– реалізація кібер-заходів оборонного реформування, активна участь у місіях та операціях ЄС з запобігання та протидії кібер-загрозам;

– реалізація проектів транскордонного співробітництва з запобігання та протидії кібер-загрозам;

– поглиблення секторальної співпраці, зокрема в частині розвитку ринку інформаційного обладнання тощо.

Для цього необхідне значне посилення співпраці держав ЄС на операційному, тактичному, інституційному рівнях, максимальне залучення усіх держав ЄС до європейських кібер-безпекових проектів, подальше зміцнення демократичних основ існування інформаційних суспільств у державах ЄС.

Отже, кіберінциденти та кібератаки наразі стали доволі звичним явищем у світі, при цьому становлячи серйозну та реальну загрозу. Зростає не тільки кількість кібератак, а також й їх корпорацій, складність, збільшуються обсяги збитків та інших наслідків.

Велика кількість кіберзагроз та кіберінцидентів була створена, аби бути

непоміченими (латентними), водночас як компаніям часто доводиться стикатися із економічними та іншими фінансовими наслідками утраченої інформації, довіри клієнтів.

При вивченні питання розслідування кіберзагроз та кіберінцидентів можна зазначити, що у теорії виникають спірні моменти у випадках, коли кіберінцидент маскується під порушення звичайних угод, коли наявні складні махінації кіберінцидентів, коли кібершахрайськими способами вчиняються інші злочини. Не всі традиційні механізми захисту інформаційних систем можуть протистояти сучасним кіберзагрозам. Багато установ не мають достатнього рівня забезпеченні та обізнаності, необхідної кількості інформаційних та інших ресурсів для захисту від внутрішніх та зовнішніх кіберзагроз.

З вищенаведеного можна зробити висновок, що наростання масштабів кіберінцидентів у інформаційних системах на сьогодні вимагає запровадження єдиної системи ризик-менеджменту, яка була б спрямована саме на виявлення і мінімізацію всіх основних видів ризику від кіберінцидентів і зменшення втрат від його можливої реалізації.

Для оцінки сучасного стану цифровізації в Україні дослідниками проаналізовано питання доступу населення до Інтернету в розрізі регіонів та доступ домогосподарств до Інтернету за період з 2010, і 2019-2021 рр. У цей період помітне збільшення рівня користування Інтернетом в усіх регіонах України та збільшення забезпечення Інтернетом домогосподарств – тож загалом динаміка є позитивною.

Лідерами є м. Київ, Дніпропетровська, Харківська, Одеська, Львівська, Запорізька та інші області. Аутсайдерами є Кіровоградська, Луганська, Волинська, Чернігівська, Тернопільська, Чернівецька області (таблиця 3.1). Звичайно, аналіз не охоплював тимчасово окуповані території у АРК та у Донецькій і Луганській областях України.

Таблиця 3.1

Розподіл населення за метою користування послугами Інтернету (тис. осіб)

Назва області \ Роки	**2010**	**2019**	**2020**	**2021**
Вінницька	233,5	797,0	863,2	991,7
Волинська	148,9	505,4	533,8	582,5
Дніпропетровська	808,5	2360,0	2413,6	2502,4
Донецька	870,3	1194,2	1222,0	1632,7
Житомирська	163,3	623,0	540,5	789,4
Закарпатська	197,0	773,1	886,2	963,2
Запорізька	486,3	1106,2	1130,2	1230,2
Івано-Франківська	161,8	874,6	910,1	1029,0
Київська	330,5	919,3	978,3	1060,0
Кіровоградська	191,9	511,1	564,0	525,1
Луганська	483,9	416,1	463,2	529,7
Львівська	406,9	1395,2	1446,9	1735,6
Миколаївська	291,5	679,2	691,2	786,9
Одеська	581,0	1156,5	1667,7	1786,2
Полтавська	272,5	755,6	831,8	841,6
Рівненська	129,7	614,7	678,6	786,2
Сумська	260,3	648,4	686,6	763,4
Тернопільська	160,0	633,7	546,3	627,2
Харківська	505,6	1682,0	1874,6	1897,1
Херсонська	197,0	522,3	543,7	675,8
Хмельницька	244,0	754,7	613,0	759,5
Черкаська	291,5	637,0	643,4	796,0
Чернівецька	175,4	602,3	572,1	641,1
Чернігівська	190,9	525,1	596,9	619,9
м. Київ	1306,5	2102,3	2216,2	2369,3

Джерело: складено за даними [154, с. 419; 155, с. 253–269].

Також для аналізу сучасного стану розвиненості цифрового суспільства у нашій країні було проведене соціологічне дослідження стану використання Інтернет громадянами України як чинника стану розвиненості цифрового суспільства у нашій країні.

Об’єктом дослідження є молодь Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Таким чином, основну увагу приділено розкриттю позицій саме цієї соціальної групи.

Предметом дослідження виступає суспільна думка молоді, ставлення до використання Інтернет для розвитку цифрового суспільства у нашій країні.

Водночас предмет нашого зацікавлення складають і загальні тенденції, закономірності соціальних відносин, які впливають на формування Інтернет-засобами масової комунікації культури громадян України.

Мета соціологічного дослідження випливає з його назви і спрямована на те, щоб визначити вплив Інтернет на загальний розвиток цифрового суспільства у нашій країні на думку студентів 1-5 курсів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, також їх подальше порівняння і співставлення цих результатів.

Завдання дослідження безпосередньо випливають із поставленої мети, є їхньою конкретизацією і безпосередньо вказані у запитаннях анкети.

Гіпотеза у конкретному соціологічному дослідженні – наукове припущення, яке висувають для можливого пояснення певних соціальних фактів та процесів, які треба підтвердити чи спростувати. У вказаному випадку основна гіпотеза формулюється наступним чином: на думку студентської молоді, рівень впливу Інтернет на загальний розвиток цифрового суспільства у нашій країні досить високий.

Вибірка. Були відібрані 40 респондентів. Тобто, була застосована кластерна вибірка, яка дає науково обґрунтовану соціологічну інформацію, оскільки групи (курси) максимально подібні за найважливішими ознаками, а саме за віком, видом навчання.

Практичне значення результатів цього дослідження полягають у тому, що дані анкетування показують стан впливу Інтернет на загальний розвиток цифрового суспільства у нашій країні на думку студентської молоді у конкретних цифрах. Вони можуть бути опубліковані в періодичних виданнях як наукового, так і громадського спрямування; можуть використовуватись при написанні робіт з теорії інформації, соціології, інших наук.

У анкеті (Додаток А) запропоновано 15 запитань, що виявляють різні рівні впливу Інтернету на загальний розвиток цифрового суспільства у нашій

країні на думку студентської молоді. У випадку коли можливих варіантів більше одного, це вказувалось у запитанні.

Результати опитування показані в Додатку А, при цьому деякі результати, зокрема ті, де пропонувався тільки один варіант відповіді, були проілюстровані діаграмами.

Таким чином, результати цього опитування показали, що розвиток цифрової культури громадян України відбувається за рахунок тих джерел, які доступні населенню і тих засобів, які цікавлять громадян. У вказаному випадку основна гіпотеза підтвердилась: на думку студентської молоді, рівень впливу Інтернет на загальний розвиток цифрового суспільства у нашій країні досить високий.

Проте досліджувана тема є досить дискусійною за своїм змістом, тому потребує подальших досліджень. Перспективними напрямками досліджень стану цифрового суспільства у нашій країні у подальшому можна визначити такі як аналіз ефективності додатку «Дія», аналіз сервісної діяльності з надання цифрових послуг державними органами, такими як Мінцифри України, ЦНАПи тощо.

3.2 Удосконалення вітчизняного законодавства на шляху цифрових трансформаційних процесів

Розвиток цифрового простору України характеризується як рівнем впровадження цифрових технологій (програмно-технічні засоби доступу до інформації, телекомунікаційна складова тощо), так і кількісним та якісним складом доступних цифрових ресурсів.

На сьогодні рівень забезпечення населення персональною комп’ютерною та іншою супутньою технікою, поширеною в цифровому суспільстві, залишається недостатнім. Масштаби впровадження цифрових технологій та рівень розвитку інфраструктури інформатизації не відповідають сучасним потребам.

Лише кілька сегментів цифрового ринку України знаходяться на рівні, що відповідає світовому. Головним чином, це система науково-технічної інформації, проте обсяг такої інформації у світовому цифровому ринку не перевищує 5 %. Другий сегмент цифрового ринку, який знаходиться на прийнятому для європейських стандартів рівні, це офісна інформація органів державної влади. Але обсяг цього сегмента на світовому цифровому ринку незначний і не перевищує 1,5-2 %.

Верховною Радою України вже давно прийнято Закон «Про Національну програму інформатизації України» (1998 рік), головною метою якої є створення необхідних умов для забезпечення громадян і суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання цифрових технологій, забезпечення цифрової безпеки держави. Програма спрямована на вирішення таких основних завдань: формування передумов розвитку інформатизації; застосування та розвиток сучасних цифрових технологій у відповідних сферах суспільного життя України; підвищення ефективності вітчизняного виробництва на основі широкого використання цифрових технологій тощо.

Україна є членом міжнародних організацій зв'язку та інформатизації – Всесвітнього поштового Союзу (ВПС), Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ), також регіональних європейських організацій – Європейської конференції Адміністрацій зв'язку (СЕРТ), Європейського Інституту Телекомунікаційних стандартів (ETSI).

На нинішньому етапі розвитку українського суспільства існують певні проблеми, що стримують його інтеграцію в цифрове суспільство ЄС. Основні з них – недостатній розвиток національної цифрово-телекомунікаційної інфраструктури та недостатньо гармонізована з вимогами ЄС нормативна база України. Пріоритетність співробітництва України з світовим цифровим суспільством пов'язана із тим, що вона буде визначати напрями економічного прогресу та політичну стабільність в регіоні у довгостроковій перспективі.

Подальші шляхи вдосконалення регулювання розвитку цифрового суспільства у нашій країні із досвіду держав ЄС можна проаналізувати за наступними напрямками: подальше впровадження системи «Цифрова митниця»; захист цифрових платежів.

Наприклад, у митній сфері потрібні система та механізми, які б посилювали інформаційну взаємодію митних органів. Проте, найефективнішим може стати повна автоматизація процесів митного контролю в пунктах пропуску. Справді, усі європейські держави уже давно обладнані сучасними комп'ютерними системами на кордонах. Це виключає людський чинник під час проходження митних процедур та оформлення документів.

Проте на сьогодні у нашій країні досить повільно здійснюється впровадження автоматизованих систем, які мають забезпечувати цілодобове безперервне виконання митних процедур при переміщенні без втручання працівників митних служб.

17 вересня 2008 р. була схвалена Концепція створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця». Багатофункціональна комплексна система «Електронна митниця» поєднує цифрові технології та сукупність механізмів їх застосування. Створення зазначеної цифрової системи надасть можливості підвищити якість митного регулювання та вдосконалити митне адміністрування.

Про цифрову митницю як якісно новий етап надання митних послуг у нашій країні уже були неодноразові періодичні публікації [91, с. 101-104; 103, с. 79-82; 179, с. 101-105], також публікації у навчальній літературі [88, с. 312–344]. На рис. 3.1 показані етапи впровадження системи «Електронна митниця» в Україні.

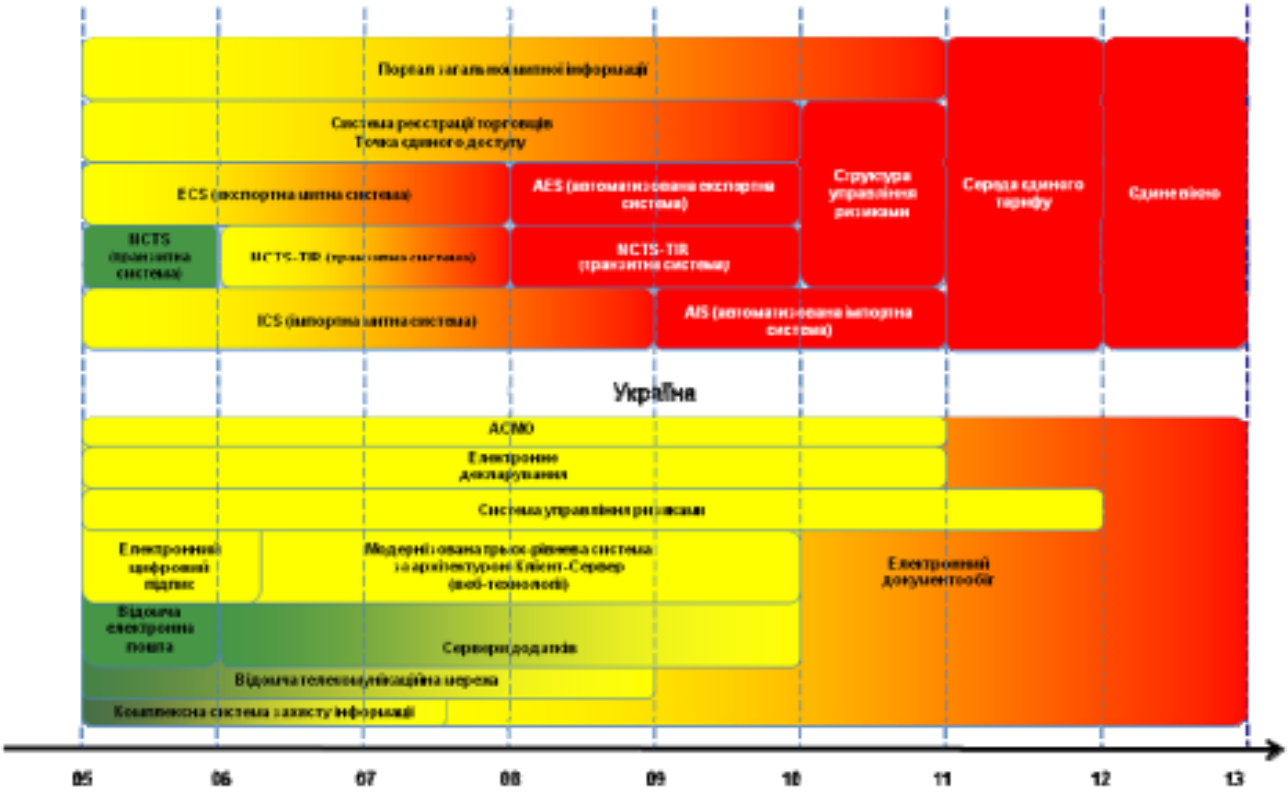

Рис. 3.1 Етапи впровадження системи «Електронна митниця» в Україні

Джерело: [172, с. 120].

Таким чином, основними напрямами подальшої модернізації цифрового забезпечення надання публічних послуг у митній галузі із залучення зарубіжного досвіду можна назвати такі як: удосконалення цифрової взаємодії при наданні публічних послуг у митній галузі; впровадження нових правил визначення походження товарів; гармонізація системи опису й кодування товарів; опрацювання інших, не менш важливих аспектів, пов’язаних із їх наданням митних послуг фіскальними органами України.

Подбати про захист цифрових платежів можна найперше на стадії укладання відповідних правочинів, які передбачають цифрові платежі – зокрема, договорів купівлі-продажу, кредиту, страхування тощо. Зважаючи на реалії сьогодення, зокрема, на розвиток електронних технологій, для багатьох цивільно- правочинів установлена як допустима, а іноді обов’язкова, електронна форма (он-лайн), включаючи різні форми платежів. Більшого

розповсюдження цифрові платежі набули також за час установлення протиепідемічних заходів, спрямованих на зупинення поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

Наприклад, відповідно до ст. 8 Закону «Про електронні документи та електронний документообіг» юридична сила електронного документа не може бути заперечена лише та виключно через те, що він має електронну форму [116]. Згідно із нормами ч. 6 ст. 17 Закону «Про електронні довірчі послуги» використання електронних довірчих послуг не змінює порядку учинення правочинів, установленого законом [115]. Закон «Про електронну комерцію» передбачає впровадження електронної форми представлення інформації [118].

Таким чином, електронна форма правочинів, у тому числі й цифрових платежів, фактично на сьогодні прирівнена до письмової форми. Тому можна запропонувати законодавцю у нормах ЦК України, де передбачена письмова форма, передбачити також електронну форму [170].

В умовах стрімкого розвитку цифрових платежів в Україні набула особливої гостроти проблема удосконалення методики забезпечення їх безпеки. Незаконні дії із цифровими платежами на сьогодні в Україні мають величезну кількість проявів.

Питання удосконалення методики забезпечення безпеки цифрових платежів вивчали такі дослідники як В. Боярска та Н. Вовк [14, с. 35–36], В. Т. Дудар [39, с. 111–113], Л. О. Звіряка та О. П. Войтович [46] та інші. При цьому, як вказують А. М. Клочко та А. О. Єременко, новітні прояви вчинення цих банківських порушень не досліджувались достатньою мірою, оскільки зловмисники поступаються застарілим способам вчинення посягань у сфері розвитку цифрового суспільства та знаходять нові засоби [58, с. 83].

Такі незаконні дії у сфері розвитку цифрового суспільства являють собою цілий комплекс взаємопов’язаних і спільних за криміналістичними ознаками технологій корисливих посягань на фінансові ресурси держави,

суб'єктів господарювання й громадян шляхом обману й зловживання службовим становищем. Проте, як вказує М. В. Колдовський, фактично, в даний момент, боротьба з незаконними діями у сфері розвитку цифрового суспільства ведеться банками шляхом установлення добових, одноразових та іншого роду лімітів на карти при розрахунках, також поширенні серед населення інформації щодо безпечного використання банківських пластикових карток із магнітною смужкою [60, с. 59].

Наприклад, у разі вчинення такого виду незаконних дій із цифровими платежами як скімінг винні особи можуть шляхом обману заволодівати даними платіжної картки жертви і використовувати одержану інформацію для підроблення платіжного засобу. Далі можуть мати місце таємні вилучення грошових коштів через банкомат за допомогою підроблених карток. Як відзначають В. В. Пивоваров та К. В. Терещенко, шахраї у сфері обігу банківських карток стали винахідливими, але без сприятливої для порушника поведінки жертви це кримінальне правопорушення вчинити майже неможливо, тому у цьому випадку доцільно визначити посередницьку (сприятливу) роль потерпілої особи у вчиненому правопорушенні [104, с. 136].

Для ефективного використання можливостей ринку платіжних карток, формування сприятливих умов розвитку його інфраструктури компанія Visa Europe запровадила новий спосіб боротьби із незаконними діями у сфері розвитку цифрового суспільства у банківській сфері. Вона запускає сервіс, який установлює місцезнаходження клієнта за його мобільним телефоном. Так можна з'ясувати, хто знімає гроші із банкомата. Програма визначає, чи знаходився у момент зняття грошей власник телефону там, де і банкомат. Якщо місцезнаходження не співпадає, служби Visa зв'яжуться з клієнтом і повідомлять йому про можливу загрозу. Головна мета компанії – зменшити кількість незаконних дій у сфері розвитку цифрового суспільства [181].

Серед подібних методик забезпечення безпеки цифрових платежів також провадяться роботи та дослідження із аналізу технологій цифрових платежів за допомогою розпізнавання облич [33, с. 17; 180, с. 77–87], ускладнення алгоритмізації процесу підвищення безпеки проведення фінансових операцій в Інтернет [11, с. 152–158], протидія «телефонному» шахрайству [74] тощо.

Для протидії новітнім способам незаконних дій у сфері розвитку цифрового суспільства, необхідні, на наш погляд, наступні заходи: співпраця правоохоронних та інших органів у сфері боротьби із цим видом кримінальних правопорушень; формування рекомендацій, які допоможуть користувачу зберегти персональні дані електронної картки та кошти на рахунку; впровадження нових видів експертиз при розслідуванні незаконних дій у сфері розвитку цифрового суспільства.

Наприклад, співпраця у сфері боротьби із «картковою» кримінальною протиправністю має бути спрямована на розробку та реалізацію конкретної програми, яка повинна включати такі заходи: навчання слідчих органів, прокуратури та судових органів методам та особливостям боротьби із фінансовими махінаціями у сфері високих інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі й у сфері цифрових платежів [157, с. 282–283].

Також очевидно, як зазначають А. М. Клочко і А. О. Єременко, що громадяни потребують більше інформації стосовно сучасних ефективних та дієвих засобів захисту від незаконних дій у сфері розвитку цифрового суспільства і в більшості не знають, як уберегти свої кошти на картці [58, с. 85].

У таких умовах досить ефективним способом запобігання незаконним діям у сфері розвитку цифрового суспільства є, насамперед, ознайомлення самого банківського персоналу, а насамперед тих осіб, які консультують користувачів платіжних карток під час їх одержання з актуальними на сьогодні засобами захисту.

Для боротьби із кримінальною протиправністю у відкритих комп'ютерних мережах, у тому числі й для протидії незаконним діям у сфері розвитку цифрового суспільства необхідною є активізація міжнародного співробітництва на усіх рівнях шляхом прийняття і використання узгоджених міжнародних заходів [173, с. 182].

Ефективна співпраця з іноземними уповноваженими органами має здійснюватися за напрямами: розробки та впровадження (законодавчого закріплення) спрощених механізмів оперативного обміну інформацією щодо фінансових операцій з ознаками зловживань чи підробок електронних карток, у тому числі – й для цілей легалізації «брудних» капіталів, ідентифікації осіб, причетних до їх проведення; обміну позитивним досвідом тощо [157, с. 35].

Необхідними заходами є співпраця банків, інших фінансових установ, правоохоронних та інших органів держав у сфері забезпечення безпеки цифрових платежів, формування методичних рекомендацій, які допоможуть користувачу зберегти персональні дані та кошти на рахунку, сервіси, який установлюють місцезнаходження клієнта за мобільним телефоном та інші.

Варто зазначити, що не всі нововведення сприяють захисту цифрових платежів. До неефективних заходів з протидії незаконним діям у сфері розвитку цифрового суспільства, на наш погляд, можна віднести запровадження одноразових, добових, інших лімітів при знятті коштів з банківських карток із доволі низькими розмірами зняття готівки (100-500 грн.) чи низький ліміт установлений на суми безготівкових розрахунків (до 1000 грн.). Це наразі більше вказує на рівень ліквідності банку чи іншої фінансової установи, аніж на дії щодо забезпечення безпеки цифрових платежів.

Запровадження вказаних розроблених та інших цивільно- засобів у сфері удосконалення методики забезпечення безпеки цифрових платежів, на наш погляд, сприятиме захисту вказаних платежів, додержання інших умов та виконання цивільно- та інших зобов'язань.

Таким чином, для протидії новітнім способам незаконних дій у сфері розвитку цифрового суспільства, необхідні, на наш погляд, наступні заходи: співпраця правоохоронних та інших органів у сфері боротьби із цим видом правопорушень; формування рекомендацій, які допоможуть користувачу зберегти персональні дані електронної картки та кошти на рахунку; запровадження нових експертиз у цій сфері розслідування, також пошук нових методів вже існуючих видів експертиз.

3.3 Ключові пріоритети розвитку цифрового суспільства в Україні з урахуванням цифрових досягнень розвинутих держав світу

Подальша адаптація в Україні кращих зарубіжних практик розвитку цифрового суспільства, на наш погляд, повинна йти шляхом державного регулювання питань цифрових відносин у Інтернеті та спрямовуватися на шляхи їх вирішення.

Наприклад, нинішні законодавчі акти не виконують управлінську функцію розвитку цифрового суспільства у нашій країні, а носять декларативний, рекомендаційний характер. Це сприяє тому, що інформація у Інтернеті не завжди реалізує функцію соціальної відповідальності, адже знаходиться у позанормативному полі.

Аналізуючи проблему врегулювання діяльності Інтернету, варто відзначити, що нелогічною є наразі ситуація, коли розповсюдження масової інформації Інтернет-виданнями залишається неврегульованим, а в сфері їх діяльності державне управління практично не здійснюється. Як наслідок, відбувається ескалація загроз пов’язаних із неконтрольованим і хаотичним розвитком Інтернет-ЗМІ – розповсюдження не повністю достовірної інформації, розповсюдження конфіденційної інформації, пропаганда насильства, ворожнечі, порнографії тощо. Саме тому оперативного вирішення вимагає проблема визначення офіційного позиціонування доступу до публічної інформації у Мережі.

На наш погляд, на сучасному етапі розвиток інформатизації соціуму визначає темпи його розвитку. Тому відносини щодо розвитку цифрового суспільства у нашій країні стають об’єктом державного регулювання.

Правові засади розвитку цифрового суспільства у нашій країні на сьогодні регулюються відповідними конституційними нормами та законами України про інформацію, зокрема, законами України:

– «Про електронні комунікації» [117],

– «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [132],

– «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [137];

– Підзаконним актами, зокрема:

– постановою Кабінет Міністрів України «Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету» [29],

– Порядком сканування на предмет вразливості державних інформаційних ресурсів, розміщених у Інтернеті [127],

– Програмою підвищення обороноздатності і безпеки держави в частині матеріально-технічного забезпечення побудови загальнонаціональної цифрової багатоканальної телемережі МХ-7 [129],

– Концепцією розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації [140],

– Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 рр. [120],

– Стратегією цифрової трансформації соціальної сфери [142],

– Планом заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної охорони здоров’я [123];

Іншими актами Уряду, зокрема:

– «Деякі питання цифрової трансформації» [31],

– «Питання Єдиного державного веб-порталу цифрової освіти «Дія. Цифрова освіта» [106],

– Планом заходів щодо впровадження єдиної багатозонової системи цифрового радіозв'язку [122],

– «Питання Міністерства цифрової трансформації» [107],

– Положенням про інтегровану систему електронної ідентифікації [124],

– «Деякі питання цифрового розвитку» [30],

– «Про затвердження Порядку формування та перевірки е-паспорта і е-паспорта для виїзду за кордон, їх електронних копій» [128],

– «Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження першої черги Єдиної державної електронної системи дозвільних документів» [138];

Актами Міністерства цифрової трансформації України, зокрема, Порядком електронної інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Єдиним державним веб-порталом електронних послуг «Портал Дія» [126] та іншими.

Названі та інші акти, ґрунтуючись на Конституції України, стверджують інформаційний суверенітет України, визначають форми розвитку цифрового суспільства у нашій країні. У зазначених законах установлений певні аспекти статусу доступу до публічної інформації у Мережі, юридичні засади одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплено право громадян на одержання інформації в відповідних сферах державного життя України.

При розгляді проблем формування розвитку цифрового суспільства у нашій країні за допомогою Інтернет-комунікацій неможливо обійти питання щодо захисту суспільної моралі. Наприклад, дослідники виділяють чимало негативних моментів у регулюванні Всесвітньої павутини, серед яких багато зачіпають моральні аспекти: дифамація у Інтернет (наклеп, неправдива інформація про певну особу); немає етичних стандартів для користувачів мережі; незліченна кількість аморального контенту (порнографія, насильство

і т.д.); відсутність механізму притягнення користувачів до відповідальності за поширення аморальної інформації; зростання числа Інтернет-залежних людей та інші чинники, які потребують вирішення на законодавчому рівні.

Так, О. В. Шершньова відзначає великий негативний вплив інформаційного сміття у Інтернет – інформації, з якою стикається користувач в процесі задоволення інформаційної потреби, однак яка не впливає на її задоволення, тобто не співвідносна з його інформаційним запитом [176, с. 310].

На сьогодні в Україні прийнятий Закон «Про захист суспільної моралі» [133]. Проте дія цього Закону майже не розповсюджується на Інтернет. Крім того, як зазначає Н. Б. Новицька, в Україні відсутній єдиний державний орган, який би займався питаннями формування, підтримки та розвитку інформаційної культури, визначав би основні напрями подальшого розвитку та координував роботу інших державних і недержавних органів у даному напрямі [95, с. 15].

Таким чином, доводиться констатувати, що в Україні все ще відсутня база, яка би на офіційному рівні регулювала б питання захисту суспільної моралі саме в Інтернет.

Це питання неодноразово порушувалося. Президент України ще Указом «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі» від 31 липня 2000 р. [134] намагався урегулювати ці питання. Але Кабінет Міністрів України, здійснюючи підготовку законопроекту з питання особливостей діяльності Інтернет-ЗМІ, створення, одержання, використання, поширення та зберігання інформації, забезпечення охорони інтелектуальної власності та авторського права у Інтернет, так і не дійшов логічного фіналу.

Прийняття акту, який би урегулював вказані питання, на погляд дослідників, може вирішити багато питань, у тому числі й щодо відшкодування шкоди, завданої порушенням авторських прав та

притягненням до відповідальності за порушення законодавства про інформацію та про захист суспільної моралі [67, с. 86–87].

Проблема також полягає у тому, що всі учасники Інтернету підлягають законам своїх держав. Але незаконний зміст може бути виявлений не на території тієї держави, де він зберігається на сервері. Тому для врегулювання відповідних суспільних відносин необхідні відповідні міжнародні угоди.

Однією із значних подій щодо врегулювання Інтернету була конференція Міжнародного електрозв'язку, де запропоновано посилення контролю та нагляду ООН за Мережею, також запропоновано всім державам, що входять в Міжнародний Союз електрозв'язку, брати участь в управлінні електрозв'язком та регулювати свій національний сегмент. Але супротивником цих пропозицій став Google, який підтримує ідею вільного Інтернету [83, с. 168–169].

Отож, проблема захисту суспільної моралі в Інтернеті все ще чекає свого вирішення як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Таким чином, наразі доцільно вести мову про розробку Закону України «Про доступ до публічної інформації у Інтернеті» (назва можу бути інша), який би врахував специфіку віртуальних цифрових баз даних у Інтернеті, урегулював би їхній статус, засади інформаційної політики, морально-етичні основи роботи та інші питання.

ВИСНОВКИ

Отримані в процесі дослідження результати свідчать про досягнення мети, вирішення поставлених завдань та дають підстави для формулювання низки узагальнюючих висновків, пропозицій та рекомендацій, що мають теоретичне і практичне значення.

1. Охарактеризовано понятійно-категорійний апарат дослідження проблем розвитку цифрового суспільства, проаналізовано суміжні терміни. Встановлено, що автори підтримують думку щодо «цифрового переходу» від систем та процесів індустріальної економіки та інформаційного суспільства до цифрової економіки та цифрового суспільства, у результаті чого цифровізація та інновації перетворюються у ключовий чинник, яким забезпечується зростання світової економіки та загального добробуту.

Запропоновано авторське визначення цифрового суспільства, яке на постійній основі, інтенсивно, продуктивно використовує цифрові технології та процеси діджиталізації, розбудовує цифрові галузі, з метою досягнення державно-управлінських, політичних, правових, соціальних, економічних, громадських, також інших, цілей. Цифрове суспільство характеризується насамперед тим, що головна роль у ньому належить інформаційній діяльності, яка є найвищою цінністю, як до цього визначальними були такі види діяльності як аграрне господарство, індустріальна сфера, сфера послуг.

2. Висвітлено стан наукових розробок проблем розвитку цифрового суспільства. Встановлено, що серед масиву теоретичної літератури, у якій висвітлюються питання європейського досвіду розвитку цифрового суспільства, окремо можна виділити дисертаційні дослідження, монографічні праці та періодику (статті та тези).

З’ясовано, що проблеми оцінки європейського досвіду розвитку цифрового суспільства для удосконалення державної політики в Україні висвітлюють більш оперативно – у періодичній літературі з державного

управління та суміжних наук. Серед емпіричних джерел проаналізовано аналітичні дослідження, методичні рекомендації, статистичні дані, інші дані.

Обґрунтовано, що дослідниками розкриваються питання цифрової трансформації економіки, фінансової сфери, інфраструктури, державного управління, природи впливу цифрової трансформації на соціальні інститути, компенсаційні механізми, нові цінності сучасного суспільства. Значний масив наукових розробок присвячено аналізу досвіду щодо викликів та можливостей цифрової економіки.

3. Визначено законодавче підґрунтя розвитку цифрового суспільства у розвинутих державах світу. Обґрунтовано, що до нормативної бази функціонування цифрового суспільства в державах Європи можна віднести регулювання таких важливих складових цифрового суспільства як регулювання статусу інформації.

Доведено, що основа функціонування цифрового суспільства в європейських державах базується на появі за нинішніх умов такого виду товару у сфері розвитку цифрового суспільства як інформація, і вартість його якого може бути доволі високою. Інформація – нематеріальні відомості, дані, які, або збережені (або можуть бути збережені) на матеріальних носіях й можуть бути відображені у візуальному (наочному, паперовому, електронному тощо) вигляді.

Основоположними джерелами міжнародного права у сфері розвитку свободи інформації, розвитку інформаційного суспільства, залишаються основні акти у сфері захисту прав людини. Більш специфічну мету щодо розвитку цифрового суспільства мають низка спеціальних міжнародних актів-документів, зокрема, Окінавська хартія Глобального інформаційного суспільства, рішення Комісії ЄС, рекомендації РЄ, та інші.

4. Досліджено особливості цифрових трансформацій у розвинутих країнах Європи – Німеччині та Франції. Аналіз сучасного стану розвиненості цифрового суспільства в ФРН розглянуто у таких площинах: регулювання

статусу інформації; регулювання статусу певних цифрових об'єктів; процедури цифрової ідентифікації; складання цифрових реєстрів; регулювання цифрового грошового обігу тощо. Зазначено, що, незважаючи на різноманітність і специфічність цифрових систем, вони не функціонують ізольовано одна від одної, перебувають у постійній взаємозалежності і взаємозв'язку.

До основних комплексних заходів у питаннях цифрових трансформацій з досвіду ФРН для їх імплементацію в Україні можна віднести наступні: поінформованість про проблеми загроз безпеці цифрових даних; використання нових хмарних сховищ даних, зокрема, сервісів Dropbox Wuala та інших; жорсткі обмеження прав доступу банківських працівників ФРН банків до цифрових баз даних клієнтів.

Відзначено, що розвиток цифрового суспільства у Франції є одним із найбільш пріоритетних. Серед елементів розвитку цифрового суспільства у Франції відзначено розвиток електронного урядування (е-урядування) як один із перших у Європі.

У Франції на сьогодні функціонують цифрове правосуддя, засади цифрової поліції, цифрових митниць. У французькому законодавстві є спеціальні норми, що стосуються цифрових ідентифікаторів. Сучасна структура цифрових платежів у Франції поділяється на два основних поняття: грошова маса і ліквідні кошти в економіці.

5. Сформульовано ключові пріоритети розвитку цифрового суспільства в Україні з урахуванням цифрових досягнень розвинутих держав світу. До позитивного досвіду державної політики розвитку цифрового суспільства в європейських державах можна віднести і необхідність розвитку складових цифрового суспільства в умовах пандемії COVID-19.

До основних комплексних заходів у питаннях безпеки цифрових платежів для їх імплементацію в Україні можна віднести наступні: поінформованість про проблеми загроз безпеці цифрових платежів;

використання стандартів PCI DSS та подібних, також нових хмарних сховищ даних.

Подальша адаптація в Україні кращих зарубіжних практик розвитку цифрового суспільства, на наш погляд, повинна йти шляхом державного регулювання питань цифрових відносин у Інтернет та спрямовуватися на шляхи їх вирішення. На сьогодні доцільно вести мову про розробку Закону України «Про доступ до публічної інформації у Інтернеті» чи подібного, який би врахував специфіку цифрових баз даних у Інтернеті, урегулював би їхній статус, морально-етичні основи роботи у правовому полі та інші засади політики розвитку цифрового суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аблякимов Е. Е. Правові основи формування державних електронних інформаційних ресурсів : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 18 с.

2. Агресія проти України : Резолюція Генасамблеї ООН. *Укрінформ*. 2022. 2 березня. URL: https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-world/3418304-agresia-proti-ukraini-rezolucia-genasamblei-oon.html (дата звернення : 11.11.2022).

3. Андрощук Г. О. Цифрова трансформація європейської економіки : аналіз технологічних трендів. *Парламентський контроль в умовах децентралізації державної влади та цифрової трансформації в Україні : стан і проблеми* : Матеріали Першої всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 30 березня 2021 р.) / упор. : В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ : ПП «Фенікс», 2021. С. 88–95.

4. Багмет М. О., Гаркуша А. М. Досвід країн ЄС відносно розроблення та реалізації моделей державної інформаційної політики. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2020. № 8. С. 515–539.

5. Баранов О. А. Особливості визначення терміну «цифрова економіка». *Парламентський контроль в умовах децентралізації державної влади та цифрової трансформації в Україні : стан і проблеми* : Матеріали Першої всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 30 березня 2021 р.) / упор. : В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ : ПП «Фенікс», 2021. С. 34.

6. Белей О. І., Меник Н. О. Цифрове суспільство та інформаційно-комунікаційна економіка в Україні. *Управління інноваційним процесом в Україні : проблеми комерціалізації науково-технічних розробок* : Тези доп. VII Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Львів, 17–19 травня 2018 р.) / орг. комітет : Л. С. Лісовська (голова) та ін. Львів : Вид-во Львівс. політехніки, 2018. С. 13–15.

7. Берназ-Лукавецька О. М. Дистанційні медичні послуги та

телемедицина. *Епідемії в Європі і право : від Риму до COVID-19* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 12 червня 2020 р.) / за заг. ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2020. С. 34–36.

8. Берназ-Лукавецька О. М. Особливості захисту персональних даних у соціальній мережі. *Шерешевські читання «Проблеми цивільно-правового захисту прав власників у сучасних умовах інтеграційного розвитку України»* : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер., присвяч. 85-річчю акад. В. В. Луця (м. Одеса, 7 грудня 2018 р.) / за заг. ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2018. С. 85–88.

9. Білоусова Н. А. Організаційні принципи професійної підготовки медичних представників у Федеративній Республіці Німеччини. *Молодь і ринок*. 2020. № 3-4 (182-183). С. 181–187.

10. Блінова Г. О. Повноваження органів місцевого самоврядування як учасників інформаційних відносин. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка.* 2018. Випуск 3 (83). С. 11–20.

11. Бойко А. О., Чещевий Є. І., Безрук В. В. Алгоритмізація процесу підвищення безпеки проведення фінансових операцій в мережі Інтернет. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2017. № 3. С. 152–158.

12. Бойчун С. О. Електронна демократія як тенденція глобального політичного розвитку : автореф. дис. … канд. політ. наук : 23.00.04. Київ, 2010. 16 с.

13. Ботвінкін О. В., Ворожко В. П. Інформація з обмеженим доступом, що не є державною таємницею, в законодавстві України : аналітичний огляд. Київ : Національна Академія Служби безпеки України, 2006. 96 с.

14. Боярска В., Вовк Н. Інтернет-торгівля як складник електронної комерції : проблеми функціонування в Україні. *Інформація, комунікація, суспільство 2020 : Матеріали 9-ї Міжнар. наук. конфер. (м. Львів 21–23 травня 2020 р.).* Львів : Вид-во Львівс. політехніки, 2020. С. 35–36.

15. Василенко М. Д., Новіков В. П., Рачук В. О. «Цифрове суспільство»

на теренах інформатизації : конфіденційність у техніко-правових проявах електронних довірчих послуг. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 21 травня 2021 р.) : у 2-х тт. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Том 1. С. 596–599.

16. Войцещук А. Д. Захист інформації в комплексній системі «Електронна митниця» як одна зі складових економічної безпеки держави. *Вісник Академії митної служби України. Серія : «Технічні науки»*. 2013. № 1 (49). С. 18–24.

17. Воронкова В. Г., Кивлюк О. П. Людина у освітньому просторі smart-суспільства. *Міждисциплінарні дослідження складних систем.* 2017. № 10-11. С. 88–95.

18. Гірман А. П. Цифрова публічна дипломатія як інструмент врегулювання конфліктів. *Цифрове суспільство : фінанси, економіка, управління* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Дніпро, 6 листопада 2020 р.) / ред. група : Д. О. Бочаров та ін. Дніпро : Ун-т митн. справи та фінансів, 2020. С. 140–142.

19. Гірська Х. І. Інтернет : вільний простір для журналістів? *Українські мас-медіа : традиції та виклики сьогодення* : Зб. матеріалів Другої Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Львів, 25-26 квітня 2022 р.) / ред. колегія : М. П. Присяжний (голов. ред.) та ін. Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2022. С. 257–259.

20. Горб К. М. Smart-елементи у розбудові туризму в містах. *Цифрове суспільство : фінанси, економіка, управління* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Дніпро, 6 листопада 2020 р.) / ред. група : Д. О. Бочаров та ін. Дніпро : Ун-т митн. справи та фінансів, 2020. С. 190–192.

21. Горбулін В. П. Україна в новій Європі та світі : безпековий погляд. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2009. Випуск 15. С. 48–51.

22. Григораш О. В., Григораш Т. Ф. Цифровізація діяльності як

необхідна умова ведення бізнесу в умовах COVID-19. *Цифрове суспільство : фінанси, економіка, управління* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Дніпро, 6 листопада 2020 р.) / ред. група : Д. О. Бочаров та ін. Дніпро : Ун-т митн. справи та фінансів, 2020. С. 41–42.

23. Грін О. В. Досвід країн ЄС у оподаткуванні підприємницької діяльності громадян. *Україна – ЄС – Європа : нові виклики та модернізація відносин* : Зб. мат. VII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 квітня 2007 р.) / орг. комітет : О. О. Покрещук (голова) та ін. Київ : УАЗТ, 2007. С. 321-323.

24. Гуцалюк М. В. До питання ідентифікації особи за допомогою біометричних даних. *Правова інформатика*. 2006. № 1 (9). С. 57–60.

25. Гуцалюк М. В. Ідентифікація фізичних осіб як протидія організованій злочинності та тероризму. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2005. № 11. URL: http://mndc.naiau.kiev.ua/Gurnal/11text/g11_24.htm (дата звернення : 11.11.2022).

26. Декларація Комітету міністрів РЄ «Про свободу вираження поглядів та інформації» : Ухвалена Комітетом міністрів на 70-й сесії 29 квітня 1982 р. *Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_885 (дата звернення : 11.11.2022).

27. Декларація принципів міжнародного культурного співробітництва : Прийнята ООН 4 листопада 1952 р. *Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_067 (дата звернення : 11.11.2022).

28. Денисюк Ж. З. Масова культура як чинник трансформування національно-культурної ідентичності в умовах глобалізації : автореф. дис. … канд. культурології : 26.00.01. Київ, 2010. 16 с.

29. Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 851. *Офіційний вісник України*. 2015. № 88. Ст. 2924.

30. Деякі питання цифрового розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 56. *Офіційний вісник України*. 2019. № 13. Ст. 473.

31. Деякі питання цифрової трансформації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 365-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 36. Ст. 2153.

32. Джеджула О. М. Економічна модель Німеччини як фактор соціальної стабільності цифрового суспільства. *Економіка, фінанси, менеджмент : актуальні питання науки і практики*. 2020. № 3. С. 101–113.

33. Дзьобань О. П. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 9–19.

34. Директива 2009/136/ЄС від 25 листопада 2009 р. про внесення змін до Директиви 2002/22/ЄС про універсальну послугу та права користувачів щодо електронних комунікаційних мереж та послуг, Директиви 2002/58/ЄС про опрацювання персональних даних і захист приватності у сфері електронних комунікацій, Регламенту (ЄС) № 2006/2004 про співпрацю між національними органами, відповідальними за забезпечення виконання законів про захист прав споживачів. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2009. L 337. Стор. 11.

35. Директива № 2002/58/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС стосовно обробки персональних даних та захисту права на недоторканість особистого життя в сфері електронних комунікацій (Директива про право на недоторканість особистого життя та комунікації) електронні засоби зв'язку) від 12 липня 2002 р. (текст у редакції Директиви 2006/24/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 15 березня 2006 р., Директиви 2009/136/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 25 листопада 2009 р.). *Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b34 (дата звернення : 11.11.2022).

36. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/1972 від 11

грудня 2018 р. про запровадження Європейського кодексу електронних комунікацій (Нова редакція). Із виправленнями, внесеними Директивою Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/1972 від 11 грудня 2018 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2018. L 321. Стор. 36.

37. Дніпров О. С. Послуга як різновид діяльності органів державної влади та управління. *Митна справа*. 2013. № 2 (86). Ч. 2. Кн. 2. С. 205–210.

38. Дубина М. В., Садчикова І. В., Середюк І. О. Концептуальні підходи до підвищення рівня безпечності банківського платіжного середовища України. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2020. № 3. С. 349–359.

39. Дудар В. Т. Особливості розвитку онлайн-торгівлі органічною продукцією. *Конкурентоспроможність вітчизняних підприємств-надавачів послуг громадського транспорту : актуальні проблеми та європейський досвід їх вирішення : Зб. тез доп. III Всеукраїн. наук.-практ. конфер.студ., аспір. та молодих вчен. з міжнар. участю (м. Тернопіль, 19-20 травня 2020 р.)* / редкол. : Г. Л. Монастирський та ін. ; відп. за вип. Т. М. Борисова. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. С. 111–113.

40. Дутов М. М. Правове забезпечення розвитку електронної комерції : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2003. 17 с.

41. Єдиний державний веб-портал відкритих даних. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: http://data.gov.ua/ (дата звернення : 11.11.2022).

42. Ємельяненко О. М. Електронний уряд : інноваційні підходи до політики і управління в інформаційному суспільстві : автореф. дис. … канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2008. 17 с.

43. Жовток В. А. Цифровізація і електронне урядування в Україні. *Юність науки – 2021 : соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : Зб. тез Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Чернігів, 25–26 березня 2021 р.) : у 2-х ч. Ч. 1 / ред. колегія : В. Г. Маргасова (голова) та ін. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 380–381.

44. Забезпечення національної безпеки України в умовах входження України до Європейського та Євроатлантичного просторів : монографія / В. І. Абрамов та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Мельника, Л. М. Шипілової. Київ : НАДУ, 2019. 110 с.

45. Загальна декларація прав людини : Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. *Вісник Конституційного Суду України*. 2006. № 3. С. 69-74.

46. Звіряка Л. О., Войтович О. П. Дослідження системи захисту онлайн платежів. *Матеріали XLIX науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ (м. Вінниця, 27-28 квітня 2020 р.).* 2020. URL: https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fitki/all-fitki-2020/paper/view/9337 (дата звернення : 11.11.2022).

47. Зубко Т. Л. Економічна безпека і діджиталізація підприємств. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва* : Матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.) / ред. колегія : В. О. Богомолов (голова) та ін. Харків : ХНАДУ, 2020. С. 156–158.

48. Імплементаційне Рішення Комісії (ЄС) 2016/650 від 25 квітня 2016 р. щодо стандартів оцінки безпеки засобів для створення кваліфікованих підпису та печатки відповідно до статей 30(3) та 39(2) Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2016. L 109. Стор. 40.

49. Імплементаційне рішення Комісії (ЄС) 2019/2151 від 13 грудня 2019 р. про встановлення робочої програми розроблення та розгортання електронних систем, передбачених у Митному кодексі Союзу. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2019. L 325. Стор. 168.

50. Інституціоналізація публічного управління в Україні : науково-аналітична доповідь / М. М. Білинська та ін. ; за заг. ред. М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2019. С. 78–81, 133–143.

51. Кавун-Мошковська О. О. COVID-19 як драйвер змін у світовій роздрібній торгівлі. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва* : Матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.) / ред. колегія : В. О. Богомолов (голова) та ін. Харків : ХНАДУ, 2020. С. 158–160.

52. Калаур І. Р., Стефанчук М. М., Зайцева-Калаур І. В. Сучасні тенденції розвитку нормативно-правового базису захисту авторських прав на цифровий контент. *Економічна безпека та фінансові розслідування : концепти, прагматика, інструментарій забезпечення* : колективна монографія / за заг. ред. О. І. Вівчар. Тернопіль : Економічна думка, 2019. 395 с. С. 309–321.

53. Калугіна Н. А. Розвиток електронної комерції в умовах пандемії. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва* : Матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.) / ред. колегія : В. О. Богомолов (голова) та ін. Харків : ХНАДУ, 2020. С. 160–162.

54. Католик М. А. Концепція Smart City та можливості її впровадження в сучасних містах України. *Юність науки – 2021 : соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : Зб. тез Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Чернігів, 25–26 березня 2021 р.) : у 2-х ч. Ч. 1 / ред. колегія : В. Г. Маргасова (голова) та ін. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 381–384.

55. Катсіоуліс Х. Європейський Союз як актор в сфері безпеки : сучасні дискусії з питань безпеки у Європі. *International Review*. 2009. № 3 (11). С. 52–63.

56. Клименко А. О. Встановлення місця проживання під час здійснення ідентифікації фізичних осіб – клієнтів банку. *Право України*. 2004. № 4. С. 85–87.

57. Клоков А. Р. Штучний інтелект в Україні : напрями, здобутки та проблеми. *Парламентський контроль в умовах децентралізації державної*

влади та цифрової трансформації в Україні : стан і проблеми : Матеріали Першої всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 30 березня 2021 р.) / упор. : В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ : ПП «Фенікс», 2021. С. 126–129.

58. Клочко А. М., Єременко А. О. Шахрайство з використанням банківських платіжних карток. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 1. С. 83–90.

59. Кобзар К. М. Цифрова трансформація діяльності підприємств в умовах пандемії COVID-19 : виклики та можливості. *Юність науки – 2021 : соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : Зб. тез Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Чернігів, 25–26 березня 2021 р.) : у 2-х ч. Ч. 1 / ред. колегія : В. Г. Маргасова (голова) та ін. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 91–92.

60. Колдовський М. В. Шахрайство з платіжними картками в контексті розвитку новітніх інформаційних технологій. *Міжнародна банківська конкуренція : теорія і практика* : Зб. тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції (26-27 травня 2011 р.) : У 2-х тт. / ДВНЗ УАБС НБУ. Суми, 2011. Т. 2. С. 59–62.

61. Колесніков А. П. Цифрове суспільство в Україні : стан та вектори безпечного розвитку. *Економічна безпека та фінансові розслідування : концепти, прагматика, інструментарій забезпечення* : колективна монографія / за заг. ред. О. І. Вівчар. Тернопіль : Економічна думка, 2019. 395 с. С. 55–70.

62. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Прийнята в Римі 4 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 270.

63. Конвенція про міжнародне право спростування : Прийнята ООН 16 грудня 1952 р. *Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_319 (дата звернення : 11.11.2022).

64. Конституція України. Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

65. Копійка М. В. Стратегічні ризики інформаційної безпеки європейських країн. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2019. Випуск 32. С. 85–102.

66. Корсун К. Перший місяць кібервійни : поточна ситуація. *ЦЕНЗОР.НЕТ*. 2022. 31 березня. URL: https://censor.net/ua/b3330111 (дата звернення : 11.11.2022).

67. Красноступ Г. М. Правове регулювання Інтернет-засобів масової інформації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 3. С. 82–87.

68. Крилова Ю. І. Інформаційне (цифрове) суспільство : політико-правовий аспект упровадження. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2020. Випуск 27. С. 75–83.

69. Крим : шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях / О. Бажан та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій ; НАН України. Інститут історії України. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2014. 456 с.

70. Кузнецов О. М. Безпековий вимір цивілізаційних змін у контексті цифровізації суспільства. *Освітній дискурс*. 2021. 30 (1). С. 18–26.

71. Кухарева Г. П. Розвиток публічного управління Франції : досвід для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Випуск 4 (35). С. 13–20.

72. Лактіонова О. О. Формування публічної політики у сфері розвитку е-урядування : досвід Франції. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів* : Матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конфер. за міжнар. участю (м. Київ, 24 травня 2019 р.) : у 5 т. / за заг. ред. А. П. Савкова та ін. Київ : НАДУ, 2019. Т 1. С. 74–76.

73. Латковська Т. А., Марущак А. В., Олексій У. О. Правові та

теоретичні проблеми визначення Інтернет-банкінгу в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії і практики.* 2021. № 1 (36). С. 27–34.

74. Ліскович М. В Україні – «загострення» телефонного шахрайства. Втім, не лише в Україні… *Укрінформ*. 2021. 21 квітня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3219995-v-ukraini-zagostrenna-telefonnogo-sahrajstva-vtim-ne-lise-v-ukraini.html (дата звернення : 11.11.2022).

75. Луценко Н. Ю. Розвиток мережевого простору : переваги та недоліки. *Гілея : науковий вісник*. 2012. № 65. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_65/Gileya65/F6_doc.pdf (дата звернення : 11.11.2022).

76. Луцик М. В. Розвиток систем безготівкових розрахунків в умовах діджиталізації. *Wissenschaftliche Ergebnisse und Errungenschaften*. 2020. Band 1. P. 56–58.

77. Ляшенко В. І., Вишневський О. С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : монографія. Київ : Ін-т ек-и промисл. НАН України, 2018. 252 с.

78. Мазуренко О. К. Оцінювання розвитку цифрової економіки в країнах Балтії та Східної Європи за методологією DESI. *Scientific collection «Interconf»*. 2021. № 52. С. 74–80.

79. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика : монографія. Київ : Наша культура і наука, 2000. 368 с.

80. Македон В. В., Машкіна К. О. Розвиток глобального банківського сектору в умовах цифрової економіки. *Інвестиції : практика та досвід*. 2021. № 4. С. 21–28.

81. Малишенко Л. О. Впровадження електронної демократії : концептуальні підходи та особливості процесу реалізації в Україні : автореф. дис. … канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2009. 18 с.

82. Манелюк Л. А., Нецветаєв В. А. Безпека електронної комерції в умовах української дійсності. *Економіка і Фінанси.* 2015. № 12. С. 34–40.

83. Маринів Н. А., Кущ В. В. Проблеми правового регулювання Інтернет-ЗМІ. *Сучасні інформаційні системи і технології* : Матеріали Другої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21-24 травня 2013 р.) / редкол. : А. С. Довбиш та ін. Суми : Сумський державний університет, 2013. С. 167–169.

84. Мелещенко О. К. Інтернет-технології в сучасній журналістиці : моделі та практика : навчальний посібник. Київ : КиМУ, 2005. 385 с.

85. Меморандум про взаєморозуміння між Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (Україна), та Комісією з питань регулювання суспільних комунікацій Латвійської Республіки щодо співробітництва у сфері регулювання електронних комунікацій від 29 листопада 2019 р. *Офіційний вісник України*. 2020. № 8. Ст. 346.

86. Меморандум про співробітництво та обмін інформацією у сфері регулювання електронних комунікацій між Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, (НКРЗІ) та Офісом телекомунікацій Чеської Республіки (CTU) від 19 грудня 2018 р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 27. Ст. 973.

87. Методологія стратегічного планування в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності : монографія / В. І. Абрамов та ін. ; за заг. ред. Л. М. Шипілової. Київ : НАДУ, 2018. 232 с.

88. Митні інформаційні технології : навчальний посібник / О. Ф. Волик та ін. ; за ред. П. В. Пашка. Київ : Знання, 2011. 391 с.

89. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. *Вісник Конституційного Суду України*. 2007. № 1. С. 91-106.

90. Міловська Н. Електронна форма укладення договорів страхування. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 11. С. 34–41.

91. Мулявка Д. Г. Інформаційне забезпечення митних органів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 101–104.

92. Національні ідентифікаційні картки (посвідчення особи). Заява Privacy Internetional для Комітету Парламенту Канади з питань громадянства та імміграції від 04.10.2003 р. *Свобода висловлювань та приватність*. 2022. № 3-4. URL: http://www.khpg.org/index.php?id=1094815462 (дата звернення : 11.11.2022).

93. Нерсесов В. Р., Гусейнов В. Е. Електронний бізнес в Україні : тенденції, проблеми, перспективи. *Соціально-економічні проблеми сучасності : Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Маріуполь, 31 травня 2020 р.).* Маріуполь, 2020. С. 83–86.

94. Ніколаєнко Л. Ф., Шарапатова К. О., Ніколаєнко М. А. Моделювання методів оцінки діяльності персоналу. *Вісник Міжнародного Слов'янського ун-ту. Серія «Технічні науки»*. 2005. № 1–2. С. 34–40.

95. Новицька Н. Б. Організаційно-правові аспекти інформаційної культури в управлінській діяльності : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 19 с.

96. Новітні виклики у відносинах України та ЄС : монографія / Ю. В. Мельник та ін. ; за заг. ред. Г. П. Ситника, Л. А. Шереметьєвої. Київ : НАДУ, 2016. 136 с.

97. Норіцина Н. І. Маркетингова політика комунікацій : курс лекцій. Київ : МАУП, 2003. 182 с.

98. Обушна Н. І., Теплов С. О. Цифровізація управління HR-процесами на державній службі. *Наукові перспективи.* 2021. № 3 (9). С. 157–171.

99. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства : Прийнята в м. Окінава (Японія) 22 липня 2000 р. на саміті країн Великої вісімки (G8). *Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163 (дата звернення : 11.11.2022).

100. Олійник О. С. Культурні індустрії : соціальна сутність, стан та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. … канд. культурології :

26.00.01. Київ, 2008. 19 с.

101. Орлова Н. С. Механізми розвитку корпорацій в інформаційному суспільстві : монографія. Донецьк : ТОВ «Цифрова типографія», 2011. 370 с.

102. Отамась І. Г. Діджиталізація освіти в Україні у період covid-19 : глобальні виклики та зовнішні комунікації ЄС. *«Принциповий прагматизм» ЄС – наслідки для Східної та Південно-Східної Європи : політичні, економічні, правові та комунікаційні аспекти* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 21-22 травня 2021 р.) / ред. колегія : В. В. Копійка та ін. Київ : Центр досконалості Жана Моне, 2021. С. 107–109.

103. Переверзєва Г. Г. Удосконалення митно-тарифного регулювання в Україні шляхом впровадження системи «Електронна митниця». *Вісник Кременчуцького національний університету ім. Михайла Остроградського*. 2012. Випуск 4 (75). С. 79–82.

104. Пивоваров В. В., Терещенко К. В. Шахрайство із банківськими картками : окремі питання віктимологічної профілактики. *Карпатський правничий часопис*. 2015. Випуск 10. С. 136–140.

105. Письменський А. А. Інформаційне право України. Харків : Бізнес Інформ, 2016. 248 с.

106. Питання Єдиного державного веб-порталу цифрової освіти «Дія. Цифрова освіта» : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2021 р. № 184. *Офіційний вісник України*. 2021. № 23. Ст. 1067.

107. Питання Міністерства цифрової трансформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. *Офіційний вісник України*. 2019. № 80. Ст. 2736.

108. Подзігун Г. В. Публічне адміністрування у сфері цифрової трансформації : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 196 с.

109. Пожидаєва М. А. Визначення правових меж діяльності систем онлайн платежів в Україні. *Журнал східноєвропейського права.* 2015. № 15. С. 116–123.

110. Пожидаєва М. А., Кравцов С. О. Використання ІТ-технологій у сфері здійснення електронних платежів : актуальні питання державного регулювання. *Стан дотримання прав людини в умовах сучасності : теоретичні та практичні аспекти : Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 22 березня 2018 р.).* С. 300–304.

111. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37. 24 лютого. (Указ затверджено Законом від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX).

112. Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України : Указ Президента України від 23 лютого 2022 р. № 63/2022. *Голос України*. 2022. № 36. 23 лютого. (Указ затверджено Законом від 23 лютого 2022 р. № 2101-IX).

113. Про віртуальні активи : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1629.

114. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 1. Ст. 1.

115. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 400.

116. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.

117. Про електронні комунікації : Закон України від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 6. Ст. 306.

118. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 78. Ст. 2590.

119. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

120. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. *Офіційний вісник України*. 2020. № 67. Ст. 2155.

121. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби із тероризмом в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 січня 2021 р. № 7-р. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 9. 15 січня.

122. Про затвердження Плану заходів щодо впровадження єдиної багатозонової системи цифрового радіозв'язку : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1618-р. Урядовий кур'єр. 2021. № 9. 15 січня.

123. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної охорони здоров'я : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1175-р. Урядовий кур'єр. 2021. № 193. 6 жовтня.

124. Про затвердження Положення про інтегровану систему електронної ідентифікації : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 546. *Офіційний вісник України*. 2019. № 52. Ст. 1790.

125. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835. *Офіційний вісник України*. 2015. № 85. Ст. 2850.

126. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії між Єдиним державним реєстром судових рішень та Єдиним державним веб-порталом електронних послуг «Портал Дія» : Наказ Міністерства цифрової трансформації України, Державної судової адміністрації України від 19 квітня 2021 р. № 56/126. *Офіційний вісник України*. 2021. № 37. Ст. 2275.

127. Про затвердження Порядку сканування на предмет вразливості державних інформаційних ресурсів, розміщених у Інтернеті : Наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації

України від 15 січня 2016 р. № 20. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 лютого 2016 р. за № 196/28326. *Офіційний вісник України*. 2016. № 17. Ст. 695.

128. Про затвердження Порядку формування та перевірки е-паспорта і е-паспорта для виїзду за кордон, їх електронних копій : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 911. *Офіційний вісник України*. 2021. № 71. Ст. 4498.

129. Про затвердження Програми підвищення обороноздатності і безпеки держави в частині матеріально-технічного забезпечення побудови загальнонаціональної цифрової багатоканальної телемережі МХ-7 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 р. № 826. *Офіційний вісник України*. 2021. № 66. Ст. 4170.

130. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. *Голос України*. 2022. № 37. 24 лютого.

131. Про затвердження Указу Президента України «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України» : Закон України від 23 лютого 2022 р. № 2101-IX. *Голос України*. 2022. № 36. 23 лютого.

132. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 5 липня 1994 р. № 80/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 31. Ст. 286.

133. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листопада 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 192.

134. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі : Указ Президента України від 31 липня 2000 р. № 928/2000. *Офіційний вісник України*. 2000. № 31. Ст. 1300.

135. Про Концепцію боротьби із тероризмом в Україні : Указ Президента України від 5 березня 2019 р. № 53/2019. *Офіційний вісник*

України. 2019. № 21. Ст. 710.

136. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.

137. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

138. Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження першої черги Єдиної державної електронної системи дозвільних документів : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2021 р. № 895. *Офіційний вісник України*. 2021. № 70. Ст. 4426.

139. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15 липня 2021 р. № 1667-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 65. Ст. 4103.

140. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 21. Ст. 955.

141. Про схвалення розробленого Адміністрацією Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, плану імплементації деяких актів законодавства ЄС у сфері телекомунікацій : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 360-р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 31. Ст. 906.

142. Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р. Урядовий кур'єр. 2020. № 212. 31 жовтня.

143. Про хмарні послуги : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2075-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 32. Ст. 1683.

144. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/2120 від

25 листопада 2015 р. про заходи щодо доступу до відкритого Інтернету і внесення змін і доповнень до Директиви 2002/22/ЄС про універсальну послугу та права користувачів щодо мереж та послуг електронного зв'язку та до Регламенту (ЄС) № 531/2012 про роумінг у мережах мобільного зв'язку загального користування в межах Союзу. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2015. L 310. Стор. 1.

145. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/1971 від 11 грудня 2018 р. про створення Органу європейських регуляторів електронних комунікацій (BEREC) та Агентства з підтримки BEREC (Офіс BEREC), внесення змін до Регламенту (ЄС) 2015/2120 та скасування Регламенту (ЄС) № 1211/2009. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2018. L 321. Стор. 1.

146. Резнікова Н. В. Ренаціоналізація торгової політики як новітній інструмент відстоювання економічних інтересів. *«Принциповий прагматизм» ЄС – наслідки для Східної та Південно-Східної Європи : політичні, економічні, правові та комунікаційні аспекти* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 21-22 травня 2021 р.) / ред. колегія : В. В. Копійка та ін. Київ : Центр досконалості Жана Моне, 2021. С. 164–168.

147. Резолюція (77) 31 про захист особи відносно актів адміністративних органів. Прийнято Комітетом Міністрів від 28 вересня 1977 р. на 275-му засіданні заступників міністрів. Адміністративна процедура та адміністративні послуги : Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. В. П. Тимощук. К. : Факт, 2003. С. 460-468.

148. Рекомендація № Rec (2003) 9 Комітету міністрів РЄ державам-членам «Про заходи підтримки демократичного та соціального розповсюдження цифрового мовлення» від 28 травня 2003 р. *Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5836500-96 (дата звернення : 11.11.2022).

149. Рекомендація Ради 86/659/ЄЕС «Про узгоджене впровадження

цифрової мережі зв’язку з комплексними послугами в Європейському Співтоваристві» від 22 грудня 1986 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 1986. L382. Стор. 36.

150. Рекомендація Ради 91/288/ЄЕС «Про координоване запровадження європейського цифрового безпровідного зв’язку (DECT) у Співтоваристві» від 3 червня 1991 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 1991. L144. Стор. 47.

151. Руденко М. В. Аналіз позицій України в глобальних індексах цифрової економіки. *Економіка та держава.* 2021. № 2. С. 11–18.

152. Семеног А. Ю., Кривич Я. М., Цирулик С. В. Fintech-послуги : сутність, роль і значення для економіки країни. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія : Економіка.* 2018. Т. 23. Випуск 2(67). С. 100–105.

153. Серебрянський Д. М., Новицька Н. В. Проблеми реєстрації та формування єдиної інформаційної бази даних платників податків. Фінансова система України : Зб. наук. праць / ред. колегія : І. Д. Пасічник (відп. ред.) та ін. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2007. Випуск 9. Ч. 1. С. 300–307.

154. Стасюк О. А. Сучасний стан цифровізації в Україні. *Юність науки – 2021 : соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : Зб. тез Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Чернігів, 25–26 березня 2021 р.) : у 2-х ч. Ч. 1 / ред. колегія : В. Г. Маргасова (голова) та ін. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 418–421.

155. Статистичний збірник «Регіони України» / ред. І. Вернера. Київ : ДССУ, 2022. 657 с.

156. Тарасюк М. В., Кощеєв О. О. Інновації в глобальній цифровій фінансовій сфері : оцінка трансформацій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць.* 2017. Випуск 131. С. 94–110.

157. Телійчук В. Г. Способи вчинення злочинів у сфері використання

електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку та заходи протидії. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2014. № 2 (44). С. 35–40.

158. Телійчук В. Г. Способи вчинення комп'ютерних злочинів у сфері високих технологій та заходи протидії. *Актуальні питання юридичної науки : теорія та практика* : Збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 11 грудня 2013 р.) / ред. колегія : І. І. Литвин та ін. Кіровоград : КІДМУ КПУ, 2013. С. 280–284.

159. Тихомирова Є. Б. Європейці про безпеку в Інтернеті : дослідження Євробарометру. *Освіта і наука у сфері національної безпеки : проблеми та пріоритети розвитку* : Зб. матеріалів ІІІ міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Острог, 14 червня 2019 р.) / упоряд. : С. О. Дорогих та ін. ; НУОА, НДІІП НАПрН України. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2019. С. 230–234.

160. Тищенко О. І., Конєв В. В. Безпека банківських операцій у мережі Інтернет. *Інновації в обліково-аналітичному забезпеченні та управлінні фінансово-економічною безпекою держави, регіону, суб'єктів господарювання – міждисциплінарний підхід : Тези VII Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конфер. для здобувачів вищої освіти і молодих науковців.* Харків, 2018. URL: https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/1841/1744 (дата звернення : 11.11.2022).

161. Тищенкова І. О. Електронні послуги у діяльності публічної адміністрації України : монографія. Дніпро : Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2017. 156 с.

162. Токарева В. О. Зловживання цивільним правом на інформацію у період пандемії. *Епідемії в Європі і право : від Риму до COVID-19 : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 12 черв. 2020 р.)* / за заг. ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2020. С. 55–59.

163. Токар-Остапенко О. В. Дистанційне електронне голосування як механізм реалізації виборчих прав громадян України, що перебувають за

кордоном (у контексті застосування європейських стандартів електронного голосування) : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2021. 39 с.

164. Токар-Остапенко О. В. Електронне голосування : перспективи впровадження в Україні : аналітичний матеріал. Київ : НІСД, 2021. 10 с.

165. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, вчинена 21 березня 2014 року та 27 червня 2014 року в Брюсселі. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Том 1. Ст. 2125.

166. Угода про фінансування заходу «Підтримка ЄС для електронного урядування та цифрової економіки в Україні» від 11 лютого 2020 р. *Офіційний вісник України*. 2020. № 23. Ст. 913.

167. Формування системи внутрішньої торгівлі України : теорія, практика, інновації : колективна монографія / О. О. Кавун-Мошковська та ін. ; за ред. В. В. Лісіци та ін. Полтава : ПУЕТ, 2020. 232 с.

168. Хайєк Ф. А. фон. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії. Київ : Аквілон-Прес, 2020. Т. I-III. 448 с.

169. Хорішко Л. С. Технологічний аспект формування іміджу держави. Гілея : науковий вісник. 2011. № 45. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_45/Gileya45/P1_doc.pdf (дата звернення : 11.11.2022).

170. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

171. Цифрова економіка як ключовий тренд розвитку постіндустріального суспільства : монографія / Т. Е. Белялов та ін. ; за заг. ред. Н. М. Пантєлєєвої, С. Ю. Колодія, М. А. Ребрика. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. 299 с.

172. Чернецька-Білецька Н. Б., Сєврук К. В. Спрощення процедур

митного контролю за рахунок широкого впровадження електронного декларування. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2015. № 1 (218). С. 120– 124.

173. Шапочка С. В. Стосовно деяких аспектів запобігання шахрайству, що вчиняється організованими злочинними групами з використанням комп'ютерних мереж. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 179–182.

174. Шеломенцев В. П. Кримінологічна безпека у кіберпросторі : система понять. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. № 23. С. 342–348.

175. Шептуха О. М. Розвиток онлайн-освіти в умовах пандемії COVID-19. *Проблеми та перспективи розвитку системи вищої освіти в Україні* : Матеріали Всеукр. наук.-метод. Інтернет-конфер. (м. Харків, 15 жовт. 2020 р.) / ред. колегія : В. І. Успаленко та ін. Харків : Харк. нац. ун-т будів. та архіт., 2020. С. 51–53.

176. Шершньова О. В. Інформаційне сміття в кіберпросторі. Нова інформаційна ситуація та тенденції альтернативного розвитку ЗМК в Україні : Матеріали ІІ Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Острог, 26 січня 2012 р.) / редкол. : П. М. Кралюк та ін. ; за заг. ред. О. В. Шершньової. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. С. 306–315.

177. Шипілова Л. М., Марутян Р. Р. Аналітичні засоби стратегічного планування забезпечення національної безпеки в умовах глобальних загроз національній безпеці та міжнародній стабільності. *Збірник наукових праць НАДУ при Президентові України*. 2017. Випуск 2. С. 88–104.

178. Шнирков О. І. ЄС : від єдиного цифрового ринку до цифрового союзу країн-членів. *International Relations, part «Economic Sciences»*. 2019. № 20. Volume 2. С. 1–6. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/ (дата звернення : 11.11.2022).

179. Шталь Т. В. «Електронна митниця» – якісно новий етап надання митних послуг в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 1 (56). С. 101–105.

180. Яковенко О. О., Кушніренко Н. І., Дорофєєва І. С., Євтушенко А. Р. Розробка системи розпізнавання осіб на основі згорткової нейронної мережі. *Інформатика та математичні методи в моделюванні*. 2019. Том 9. № 1-2. С. 77–87.

181. Ярмолюк Т. П. Необхідність удосконалення операцій банків з платіжними картками. *Управління розвитком*. 2012. № 14 (135). URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Uproz/2012_14/u1214yar.pdf (дата звернення : 11.11.2022).

182. Яценюк закликав Європу створити нову систему безпеки. *УНІАН*. 2014. 10 квітня. URL: http://www.unian.net/politics/906411-ukraina-prizyivaet-sozdat-novuyu-sistemu-bezopasnosti-v-evrope.html (дата звернення : 11.11.2022).

183. Coase R. H. The Nature of the Firm. *Economica* 1937. No 4. P. 386–405.

184. Finansowo-analityczna gwarancja rozwoju gospodarki narodowej : monografia wieloautorska / M. Słatwińkyj i in. ; pod red. M. Słatwińkiego. Warszawa : iScience sp z. o. o., 2017. 218 str.

185. New Computerized Transit System. URL: http://www.langdonsystems.com/ncts_overview.asp (дата звернення : 11.11.2022).

186. Tapscott D. The Digital Economy : Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. New York : McGraw-Hill, 1995. 342 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Соціологічне опитування із метою виявлення рівня впливу мережі Інтернет на для формування культури громадян України

1. Якому джерелу інформації Ви віддаєте перевагу? (можливі кілька варіантів для відповідей)

а) Інтернет – 72,3 відсотків

б) Телебачення – 58,2 відсотків

в) «Живе» спілкування з людьми (родичами, знайомими, друзями) – 21,7 відсотків

г) Друковані ЗМІ (газети/журнали) – 12,4 відсотків

д) Радіо – 5,8 відсотків

е) Інші – 0,8 відсотків

ж) Важко на це відповісти – 2,2 відсотків

2. Чи користуєтеся Ви Інтернетом для задоволення свої культурних потреб, і якщо так, то як часто?

а) Постійно, щодня – 71,9 відсотків

б) Кілька разів на тиждень – 19,3 відсотків

в) Кілька разів на місяць – 3,9 відсотків

г) Епізодично, але не рідше 1 разу на півроку – 0,9 відсотків

д) Не користуюся – 2,9 відсотків

е) Важко на це відповісти – 1,1 відсотків

Діаграма 1

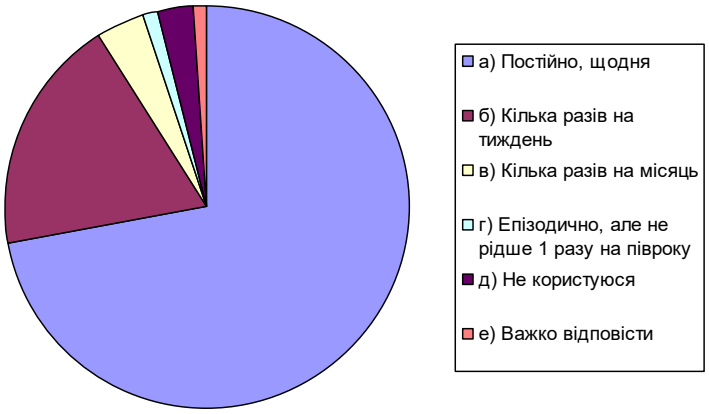

3. Для чого Вам необхідний доступ до мережі Інтернет? (можливі кілька варіантів для відповідей)

а) Для пошуку будь-якого роду інформації – 65,8 відсотків

б) Для роботи, навчання – 58,7 відсотків

в) Для спілкування з іншими користувачами в чатах, на форумах, соціальних мережах тощо – 47,6 відсотків

г) Слухати музику, дивитися фільми, читати книги тощо – 41,1 відсотків

д) Стежити за новинами, подіями у світі та країні – 39,6 відсотків

е) Для користування електронною поштою – 33,1 відсотків

ж) Грати в ігри – 24,6 відсотків

з) Для пошуку нових друзів, людей, близьких по інтересах – 23,4 відсотків

і) Спілкування з родичами – 22,2 відсотків

к) Для здійснення покупок – 10,5 відсотків

л) Перегляду сайтів еротичного вмісту – 4,5 відсотків

м) Інше – 1,2 відсотків

н) Важко на це відповісти – 0,6 відсотків

4. Чи користуєтеся Ви для задоволення свої культурних потреб соціальними мережами (facebook, vkontakte, odnoklassniki тощо), і якщо так, то як часто?

а) Постійно, щодня – 62,4 відсотків

б) Кілька разів на тиждень – 28,6 відсотків

в) Кілька разів на місяць – 7,3 відсотків

г) Епізодично, але не рідше 1 разу на півроку – 1,3 відсотків

д) Важко на це відповісти – 0,4 відсотків

Діаграма 2

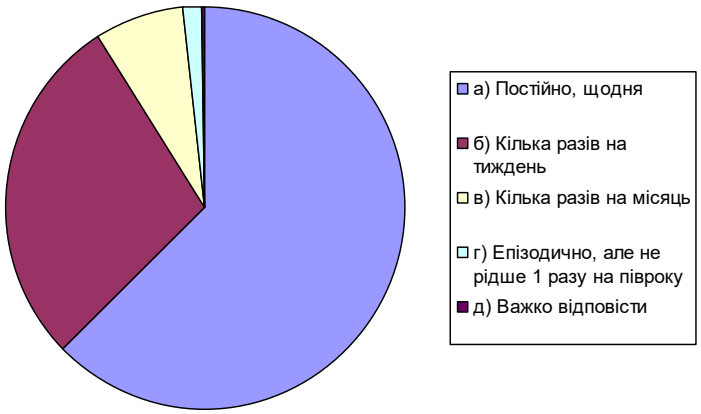

5. Що саме приваблює Вас у мережевій комунікації? (можливі кілька варіантів для відповідей)

а) Віртуальний світ – 44,2 відсотків

б) Анонімність, безкарність – 10 відсотків

в) Зняття стресу – 30 відсотків

г) Легкість знайомства – 23,6 відсотків

д) Можливість швидкого самовираження – 5,6 відсотків

е) Спілкування у соціальних сітках, форумах, чатах тощо – 33,6 відсотків

6. Чи надаються у Вашій бібліотеці консультації щодо пошуку інформації в мережі Інтернет? (можливі кілька варіантів для відповідей)

а) Так – 70 відсотків

б) Ні – 30 відсотків

в) По роботі з пошуковими системами – 28 відсотків

г) По культурному спілкуванню в соціальних мережах – 52,4 відсотків

д) Інше – 4 відсотків

7. Чи доводилося Вам скаржитися на порушення правил культури спілкування в мережі Інтернет? (можливі кілька варіантів для відповідей)

а) Так – 22,4 відсотків

б) Ні – 77,2 відсотків

в) На спам – 2,8 відсотків

г) Шахрайство – 1 відсотків

д) Некоректну поведінку у соціальних сітках, на форумах, в чатах – 4 відсотків

е) Інше – 1 відсотків

8. Чи відвідуєте Ви ці сайти (портали, веб-сторінки) для задоволення свої культурних потреб? (можливі кілька варіантів для відповідей)

а) Сайт google – 62,2 відсотків

б) Сайт wikipedia.org – 32,4 відсотків

в) Сайт mincult.kmu.gov.ua (Міністерство культури України) – 5,5 відсотків

г) Сайт knukim.edu.ua (Київський національний університет культури і мистецтв) – 3,2 відсотків

д) Сайт www.icca.kiev.ua (Міжнародний центр культури і мистецтв) – 3,5 відсотків.

9. Як Ви вважаєте, чи могло б бути Ваше культурне життя активним без Інтернету?

а) Точно ні – 39,5 відсотків

б) Скоріше ні – 32,8 відсотків

в) Скоріше так – 16,1 відсотків

г) Точно так – 9,8 відсотків

д) Важко на це відповісти – 1,8 відсотків

Діаграма 3

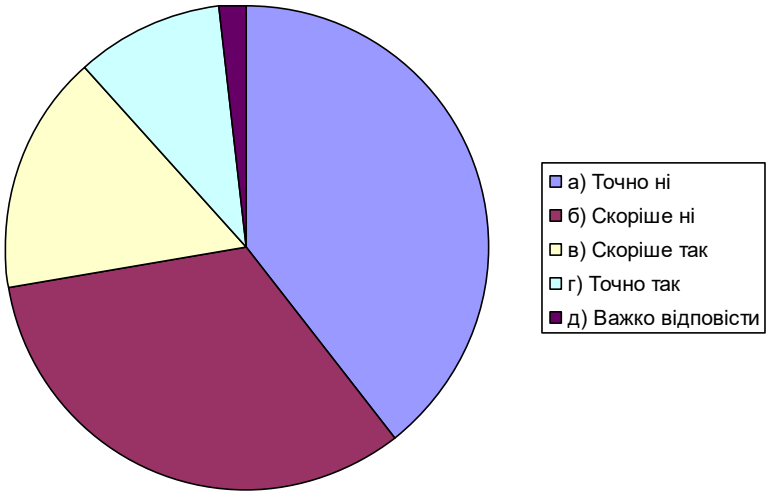

10. Як Ви вважаєте, могли б Ви чи могло б бути Ваше культурне життя активним без спілкування в соціальних мережах?

а) Точно ні – 25,4 відсотків

б) Скоріше ні – 24,2 відсотків

в) Скоріше так – 23,8 відсотків

г) Точно так – 23,2 відсотків

д) Важко на це відповісти – 3,4 відсотків

Діаграма 4

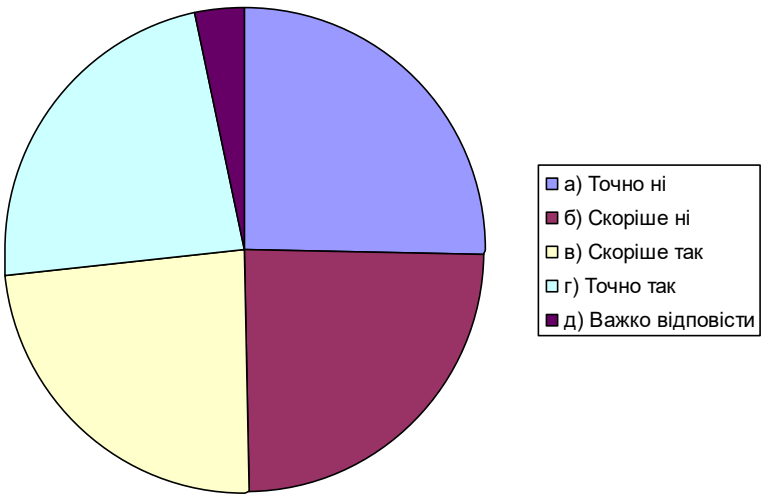

11. Чи має бути культура та етика у цифровому світі?

а) Так – 94,4 відсотків

б) Ні – 5,6 відсотків

Діаграма 5

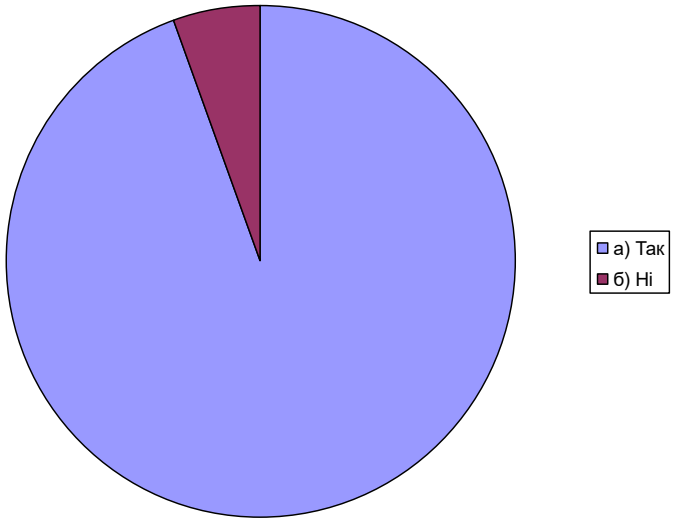

12. Як Ви зазвичай проводите вільний від навчання/роботи час? (можливі кілька варіантів для відповідей)

а) Зустрічаюся із друзями – 70,2 відсотків

б) Граю в комп'ютерні ігри, проводжу час у Інтернеті – 42,6 відсотків

в) Гуляю по вулиці, у парку тощо – 36,7 відсотків

г) Займаюся домашніми справами – 35,8 відсотків

д) Слухаю музику, радіо – 32,6 відсотків

е) Займаюся спортом – 30,9 відсотків

ж) Відвідую кафе, бари, ресторани – 29,6 відсотків

з) Дивлюся вдома телевізор – 26,3 відсотків

і) Відвідую клуби, дискотеки – 24,6 відсотків

к) Відвідую кінотеатри – 19,6 відсотків

л) Читаю газети, журнали, книги – 18,6 відсотків

м) Підвищую свій рівень знань (курси, приватні уроки, самостійна робота) – 15,4 відсотків

н) Відвідую театри, концерти, виставки – 13,6 відсотків

о) Займаюся хобі, художньою творчістю – 11,3 відсотків

п) Відвідую церкву, релігійну громаду – 4,1 відсотків

р) Інше – 1,9 відсотків

с) У мене немає вільного часу – 0,5 відсотків

т) Важко на це відповісти – 0,8 відсотків

13. Ваша стать:

а) Чол. – 32 відсотків

б) Жін. – 68 відсотків

Діаграма 6

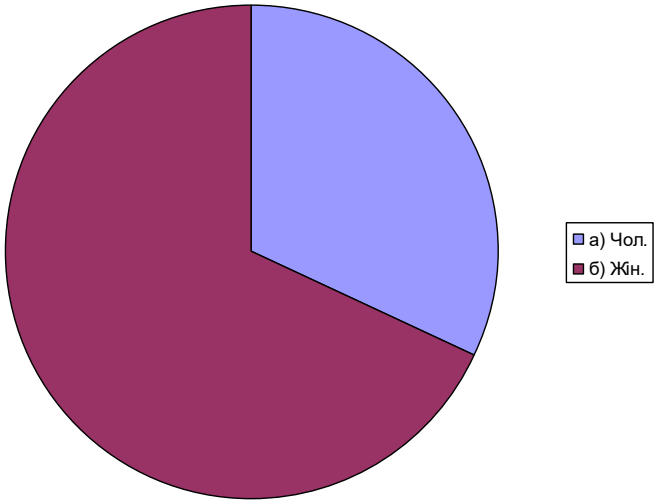

14. Чим Ви одружені (заміжні):

а) Так – 5,4 відсотків

б) Ні – 94,6 відсотків

Діаграма 7

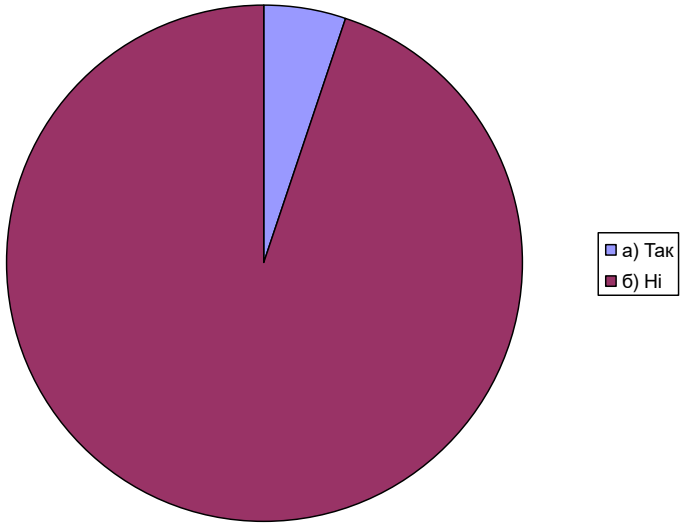

15. Ваш вік:

____ років.

Дякую Вам за участь у опитуванні!